

Tallinna Ülikool
Ühiskonnateaduste instituut
Rahvusvaheliste suhete suund

Elina Kersa

**PAREMÄÄRMUSLIKUD ERAKONNAD JA NAISVALIJAD:
EESTI VÕRDLUS TEISTE EUROOPA RIIKIDEGA**
Bakalaureusetöö

Juhendaja:
Tõnis Saarts, PhD

Tallinn 2019

SISUKORD

SISUKOKKUVÕTE	2
ABSTRACT	3
SISSEJUHATUS	4
PAREMÄÄRMUSLIKE ERAKONDADE TÕUS	6
2. PAREMÄÄRMUSLIKE ERAKONDADE TOETUS NAISTE SEAS EL RIIKIDES	8
2.1 Saksamaa	11
2.2 Prantsusmaa	14
2.4 Poola	15
2.5 Rootsi	17
2.6 Ungari	19
3. KUIDAS EKRE NAISI KÕNETAB	21
3.1 Analüüsi lähtekohad tuginedes Euroopa riikide juhtumitele	21
3.1 EKRE poliitiline profiil ja üldine populaarsus	23
3.2 Immigratsioon ja Eesti naised	24
3.3 Sotsiaaltoetused, traditsionaalsus ja rahvuslus kõnetavad naisi	26
3.4 Progressiivsete väärtuste tagasilööks	30
KASUTATUD ALLIKAD	37

SISUKOKKUVÕTE

Antud töö avab, millised on paremäärmuslike erakondade naistele enim olulised poliitika ja seisukohad ning millised retoorilisi võtteid on need erakonnad naiste häälte saamisel kasutanud. Traditsiooniliselt peetakse paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondi meeste erakondadeks. Üle Euroopaliselt pead tõstnud paremäärmuslus on hakanud rohkem kõnetama ka naisi. Uuringu läbiviimiseks on analüüsitud viies Euroopa riigis tegutsevat paremäärmuslikku erakonda ning seeärel võrreldud ilmnenud järeldusi Eesti kontekstis Eesti Konservatiivse Rahva Erakonna tegevusega. Paremäärmuslikud erakonnad on end kujutanud alternatiivina teistele peavoolu erakondadele. Antud *anti-establishment* retoorika on osutunud populaarseks paljude valijate seas, kes on pettunud poliitilises eliidis. Üle Euroopaliselt pakuvad paremäärmuslikud erakonnad alternatiivseid pere- ja sotsiaalhoolekande poliitika, mis keskenduvad eelkõige naiste kui emade praktiliste vajadustega tegelemisele. Naisvalijaid mobiliseerib paremäärmuslike erakondade rahvusliku retoorika kõrval ka immigratsiooni vastasus, vastuseis progressiivsete liberaalsete väärtuste levikule ja multikultuursusele. Liberaalsete väärtuste samastamine ühiskonna lõhkumisega või ainult ühiskondliku eliidi teenimisega on üheks progressiivsete väärtuste tõrjumise põhjuseks. Siinkohal on oluline uurida, millistes aspektides peale ideoloogia paremäärmuslik liikumine naisi kõnetab ja millised on need läbikukkumised ja puudujäägid, mida naised näevad peavoolu erakondade tegevuses, mis panevad neid valima ja liituma paremäärmuslike ja parempopulistlike liikumistega. Võimalik edasine EKRE valijate ja nende valimiskäitumise uurimine peab olema sooliselt segregeeritud ja nendel andmetel põhinedes oleks võimalik teha konkreetsemaid järeldusi naiste valimiskäitumise tagamaadest.

ABSTRACT

This analysis provides an insight into populist radical right party politics, ideologies and rhetoric that have been the most successful in terms of speaking to women voters and gaining their support. These parties have been traditionally viewed as mainly men's parties due to their higher support among men and illiberal politics regarding gender issues. The findings in analysis of five European countries can be compared to rhetorics, ideology and policies of Conservative People's Party of Estonia. Radical right and populist parties have presented themselves as an alternative to mainstream opponents. These politics, that focus on socioeconomic well being of mothers, anti-immigration and illiberal vs liberal paradigms have been successful in winning women's votes across Europe. The backlash on gender equality and progressive values can be viewed as a reaction to paradigm that describes them as elitist and dangerous ideologies. It is important to research which exact aspects of populist radical right policies and rhetoric proved to be most efficient in winning women's votes in Estonia in order to understand what has been done wrong by any other mainstream parties. Further research into Estonian radical right voters should be gender segregated and provide better data to understand what lies behind voter behaviour aside from ideology, which is of course also very important.

SISSEJUHATUS

Paremäärmuslikud ja parempopulistlikud erakonnad on Euroopas ja üle maailma muutunud taas oluliseks poliitiliseks jõuks. Erakonnad on esindatud riikide valitsus- ja seadusandlikes harudes, mobiliseerivad arvestataval hulgal valijaid ja kujundavad poliitilisi protsessi ning poliitilist diskursust. Traditsioonilise käsitluse kohaselt on nende erakondade näol tegemist eelkõige meeste erakondadega, sest rahvuslikkus, traditsioonilisus ja ksenofoobia on attributeeritud meestele omasemateks iseloomuomadusteks. Viimased arengud aga näitavad, et paremäärmuslik sooline lõhe hakkab vähenema, sest erakonnad mitte ainult ei mobiliseeri suuremal hulgal naisi enda poolt valima, vaid on kaasanud suuremat hulka naisi oma poliitilises liikumises.

Paremäärmuslike erakondi on vaadatud meeste erakondadena ja naisi on kõikide valijate seas endiselt vähem. Paremäärmuslikud erakonnad ei ole enam minevikust tuttavad ainult fašistlikud, radikaalsed, neonatslikud vähemusi mobiliseerivad erakonnad. Viimase pea dekaadi vältel on suudetud mobiliseerida valijaid toetudes mitte ainult natsionalistlikule ideoloogiale. Need erakonnad on muutunud paljudele valijatele alternatiiviks peavoolu ehk *maistream* erakondadele ning seda muutust iseloomustab ka soolise lõhe vähenemine erakondade valija profiilis. Seetõttu on oluline uurida, mida need erakonnad naisvalijatele pakuvad ja millised valijad ja miks otsustavad toetada neid kui alternatiivi teistele poliitilistele jõududele.

Euroopa riike analüüsid on lähtunud eelkõige Friedrich Ebert-Stiftungi (FES) läbi viidud uuringust. Uuring annab mitmetahulise ülevaate erineva kultuuri ja poliitilise taustaga Ida- ja Lääne-Euroopa riikide paremäärmuslikest populistlikest erakondadest, mis on samuti erineva taustaga, kuid omavad märgatavaid sarnasusi antud uurimistööd puudutavates küsimustes. Uuringu annab ülevaate nende riikide erakondade naistele suunatud retoorikast kui ka naiste poolse toetuse põhjustest, mida on võimalik samastada Eesti kontekstis.

Analüüsis on riikide loetelust välja jäetud Kreeka juhtum, sest tegemist on sügavalt fašistlike juurtega erakonnaga, kelle valijate põhiliseks eelistuse kujundajaks on ideoloogiline sarnasus ning teisi põhjuseid ei ole puuduliku uuringu tõttu kajastatud.

EKRE uurimisel on tegu meediamonitooringuga, mille käigus tehti kvalitatiivne sisuanalüüs erakonna dokumentidele kui ka meediaväljaannetele. Vaadatakse allikaid, mis annavad ülevaate nii erakonna ametlikest poliitilistest seisukohtadest kui ka ideoloogilist ja retoorilistest võtetest 2015nda ja 2019nda aasta Riigikogu valimistele eelnevast ja vahelistest ajast. Sooliselt segregeeritud andmed ja uuringud naiste toetuse seletamiseks on puudulikud, seetõttu ei ole võimalik antud kontekstis vaadelda konkreetseid valijate karakteristikuid.

Antud töö kirjeldab tuginedes eelkõige FES teadurite 2018. aastal läbi viidud uuringule naiste toetuse tagamaid Euroopa paremäärmuslikele erakondadele, analüüsides erakondade ideoloogiaid, retoorikat ja poliitiliseid. Uuringus käsitletakse erineva taustaga paremäärmuslike erakondi, mis tegutsevad erinevates Ida- ja Lääne-Euroopa riikides, aga sellegipoolest omavad sarnaseid omadusi just naiste kõnetamise ja toetuse aspektist. Analüüsile ja teoreetilisele raamistikule tuginedes on võimalik teha mitmeid järeldusi, mis neid erakondi seovad. Sellest kontekstis on võimalik vaadata, milliseid eelnevate temadega seotud retoorikaid ja kampaaniavõtteid ning poliitiliseid on EKRE kasutanud, et püüda naisvalijate häält. Naiste ja meeste valikud ei tulene niivõrd erinevatest asjaoludest, nagu seda tõendas eelnevalt Euroopa riikides tehtud analüüs ja Eestis peale 2015. aastat läbi viidud uuring. Kuna soos segregeeritud andmed EKRE valijate eelistuste ja motivatsioonide kohapealt puuduvad, ei ole võimalik teha otseseid järeldusi naiste valimiskäitumise ja motivatsiooni kohta. Seetõttu on antud töös eelkõige analüüsitud ka erakonna poolseid võtteid, et tõmmata teiste riikidega paralleele. Uurimistöö eesmärgiks on lahti mõtestada nii naiste toetus kui ka seda soodustavad valija isiklikud ja erakonnapoolsed tegurid Euroopa riikides ja EKRE valijate kontekstis tuginedes Euroopa riikide analüüsitulemustele ja üldisele teoreetilisele maastikule. Töö üritab vastata küsimustele, kas Euroopa paremäärmuslike erakondade retoorikas, mida kasutatakse eelkõige naiste häälte saamiseks, on sarnaseid jooni ning kas need võtted on kasutusel ka Eestis ning mängivad Eesti naiste valimiskäitumist kujundades sarnast rolli ?

Teoreetiline osa rajaneb asjaolule, et paremäärmuslikud erakonnad maailmas ei oma alati pikaajalist ajalugu, ei saa pikaajalist erakondlikku kuuluvust vaadata kui ühte mõjuvat tegurit. Selle asemel tuleks vaadata, kuidas *mainstream* erakonnad (peavoolu erakonnad - ingl keel) on enda valijaid alt vedanud (Arzheimer, 2018). Populistlike paremäärmuslike erakondade

populaarsus on seletatav ka progressiivsete muutuste tagasilöögina. Liberaalsete väärtuste levikuga ja mitmekultuurilisusega on kaasnenud osade valijate toetus parempoolsete populistlikele erakondadele. (Tamm, 2018) Naised ei ole seejuures vähem ksenofoobsed (Gutsche jt., 2018) ja omavad konservatiivsemaid vaateid seksuaalsele vabadusele ja seksuaalvähemuste kodaniku õiguste levikule (Rippeyoung, 2007). Neid erakondi ühendab Euroopa Liidu vastane retoorika, mida käsitletakse riigiti erinevalt kasutades ühendavat mõistet sooliususe ideoloogia (*gender ideology*), liberaalne uusmarksism või kristlike väärtuste purustamine (Blum jt., 2015).

Antud töö koosneb paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondade populaarsuse tõusu ja selle tagamaid analüüsivast peatükist ning teises peatükis nende erakondadele naiste toetuse tagamaade ja neid kõnetavate poliitikate analüüsist üldiselt ning riigiti. Kolmandas peatükis keskendutakse Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna poliitikatele ja üldisele valijate profiilile. Seejärel vaadeldakse erakonda ja selle naiste poolset toetust kolme teema lõikes: naised ja immigratsioon, pere- ja sotsiaalhoolekande poliitikat ja nende ideoloogiline profiil ning kolmandaks analüüsitakse progressiivsete väärtuste tagasilöögi ideed Eesti konteksti vaadates EKRE seisukohti dokumentidest ja kommuniqueeritud ideid meediaväljaanetes selle küsimuse osas.

1. PAREMÄÄRMUSLIKE ERAKONDADE TÕUS

Parempopulistlike ja paremäärmuslike erakondade populaarsuse tõus on viimase viie aasta jooksul üks olulisemaid poliitilisi nähtusi. Varasemalt valitsemisest eemal olevad ja ühiskondlikult võõrandunud erakonnad on suutnud viimase pea dekaadi jooksul mobiliseerida arvestataval hulgal valijaid ning on kujunenud erakondadeks, mis kujundavad poliitilist ja ühiskondlikku diskursust nii rahvuslikul kui ka Euroopa tasandil. (Tamm, 2018)

Paremäärmuslike erakondade levik ja populaarsuse tõusu kasv on olnud kiireim kui kunagi varem. Erakondade toetus üle Euroopa Liidu on suurenenud 33% nelja aasta jooksul (Timbro, 2019). Umbes viiekümnel demokraatlikul riigil üle maailma on paremäärmuslikud erakonnad esindatud seadusandliku- ja täidesaatva võimuharudes. (Trumm, 2018)

Pärast teist maailmasõda natsionalistlikud erakonnad olid kaotanud oma populaarsuse ja nende esinemine enne 80ndate esimest poolt osutus pigem marginaalseks fenomeniks. Esimene maailmasõja järgne läbimurre toimus 1986. aastal kui paremäärmuslikud erakonnad kogusid toetust Prantsusmaal ja Austrias ning 1990ndate aastate kümnendi algul levis teistesse nii Ida- kui ka Lääne-Euroopa riikidesse. Kuigi ida-Euroopa riikides nende populaarsus suures osas rauges, aastaks 2010 olid paremäärmuslikud erakonnad mitmes Lääne Euroopa riigis kanda kinnitanud (Timbro, 2019). Tänapäevaste paremäärmuslike erakondade tõus jätkus aastast 2014. Nelja aastaga tõusis paremäärmuslike erakondade üleeuroopaline toetus 11.6%-st 15,4%-ni (Timbro, 2019). Aprillis 2019 olid kõige populaarsemad paremäärmuslikud erakonnad Fidesz Ungaris (toetus 49%), Swiss Peoples Party Šveitsis (29%) ja Austria Freedom Party (26%). Nendele järgnevad ligi 17% - 20% toetusega Rootsi, Soome, Taani, Eesti, Itaalia. (BBC, 2018) Ida- ja Lääne-Euroopa paremäärmuslike erakondade sarnasus seisneb asjaolus, et mõlemad mobiliseerivad vähemuste vastu. Kuni 2015. aastani oli fookus suunatud vähemustele, kes on riigis elanud juba pikemalt ja omavad hääletamise õigust. Rändekriis tõi endaga kaasa nende erakondade fookuse muutuse, eelnevalt ei ole immigratsioon olnud ühiskondlikult oluline temaatika. Lääne-Euroopa riikides on kandvaks teemaks olnud immigratsioon ning ida-euroopa riikides pigem vähemuse ja enamuse vastandamise diskursus. Teisalt, üldine populistlike parempoolsete erakondade diskursus on agressiivsem ja negatiivsem demokraatlike väärtuste suhtes (Trumm, 2018). Ida-Euroopa paremäärmuslike erakondade iseloomustavateks joonteks pigem vasakpoolsed majanduspoliitika (Buščíková, 2018). Paremäärmuslike erakondade valijate käitumist uurides tuleb vaadelda nii lühiajalisi (kandidaadid ja päevakajalised teemad) ja pikaajalisi mõjutegureid (erakondlik kuuluvus, tõekspidamised). Kuna tänased paremäärmuslikud erakonnad maailmas ei oma alati pikaajalist ajalugu, ei saa pikaajalist erakondlikku kuuluvust vaadata kui ühte mõjuvast tegurit. Selle asemel tuleks vaadata, kuidas *mainstream* erakonnad on enda valijaid alt vedanud. Paremäärmuslike erakondade tõus sai võimalikuks vaid seetõttu, et tekkis suur osa valijaid, kellel ei olnud enam kinnistunud erakonda. (Buščíková, 2018)

Vaadeldes paremäärmuslike erakondade toetust on valijate protestihääled üheks olulisemaks teguriks. Üks käsitlus ütleb, et protestihääles tulevad valijatelt, kes tunnevad tugevat

võõrandumist poliitilisest eliidist. See käsitlus alatahtsustab paremäärmuslike erakondade ideoloogilist tausta, millest suur osa hääli ka tuleneb. Üheks protestihäälte seletuseks võib pidada asjaolu, milles valijate ideoloogiline sättumus ei ole niivõrd radikaalne kui erakonnal, aga valik seisneb pigem soovis protestida klassikalisi erakondi lootes, et nemad arvestavad rohkem valijate soovidega ja võtavad omaks mõningad paremäärmuslikud seisukohad. Kui parempoolsed *mainstream* erakonnad läbiksid selle muutuse, ei oleks paremäärmuslastel niivõrd suurt laiapõhjalist toetust. (Buštikova, 2018)

Paremäärmuslike erakondade toetus tuleneb valijate sotsiaalmajanduslikust profiilist, maha jäämiste tundest, mis võimendab pettumust poliitilises eliidis (Gutsche jt., 2018). Pettumus *mainstream* erakondades tõmbab valijaid paremäärmuslike erakondade poole. Teiseks, kuna paremäärmusluse tõusu võib näha progressiivsete väärtuste leviku tagasilöögina.

Paremäärmuslikud erakonnad eri riikides kirjeldavad progressiivseid väärtusi kui liberaalset lääne propagandat või uustotalitarismi, seostades seda kommunistliku ideoloogilise ajupesuga või *gender ideology* (soolisuse ideoloogia) halvustava mõiste all, mille alla koondatakse progressiivsed väärtused kujutades neid negatiivselt (Blum jt., 2015). Kolmandaks paremäärmuslike erakondade edu põhjuse taga peitub immigratsioonivane retoorika, mis seostatakse nii rahvuse ja selle väärtuste püsima jäämisega, turvalisusega kui ka eelmainitud sotsiaalmajandusliku heaoluga. (Trumm, 2018)

2. PAREMÄÄRMUSLIKE ERAKONDADE TOETUS NAISTE SEAS EL RIIKIDES

Kuigi üldiselt on naisi paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondade valijate seas ikkagi vähem, on see vahe üleeuroopaliselt taandumas (Gutsche jt., 2018). Paremäärmuslikud ja populistlikud erakonnad üle Euroopa tutvustavad end perekonna õiguste ja naiste õiguste kaitsjatena. Viimane toimub pigem immigratsiooni vastases kontekstis. Koduvägivalla ja naistevastase vägivalla ennetamine ei ole tavapäraselt nende erakondade prioriteet. Need probleemid tembeldatakse osaks feministlikust propagandast ja kritiseeritakse riigi sekkumist

inimeste perekonnaellu. Erakondade manifestid ja valimisprogrammid sisaldavad naiste emantsipatsiooni vastaseid väärtusi ja ettepanekuid. (Gutsche jt., 2018)

Parempopulistlike erakondade poliitikate keskne murekoht on sisserände piiramine ja rahvuse ja selle identiteedi säilitamine, mis rajandeb rahvusluse ideoloogial ja seab eesmärgiks kultuuriliselt homogeenise rahvuse säilitamise (Gutsche jt., 2018). Traditsiooniliselt on arvatud, et naised suhtuvad sisserändesse ja immigratsiooni positiivsemalt kui mehed. Ilmneb, rändekriisi tagajärjel, on need seisukohad muutunud meestega sarnasemaks. Parempopulistlike erakondade naissoost valijaid iseloomustab nende suhtumine teistesse inimestesse ja erinevustesse: “mina vs nemad” (Rippeyoung, 2007). Nii naiste kui ka meeste seas on rahvuslikkus kõige olulisem valimise põhjus (Spierings & Zaslove, 2015). Sellest tulenevalt on mõlema grupi seas immigratsioon üheks olulisemaks probleemiks. 2017. aastal kümnes Euroopa riigis läbi viidud uuringust selgus, et naiste ja meeste hoiak islamiusuliste maade põgenikke vastu on küllaltki sarnane. 52% naistest ja 57% meestest pidasid õigeks põgenike vastuvõtmise lõpetamist islami usuga riikidest (Goodwin jt., 2017). Naised ei ole vähem ksenofoobsed kui mehed ja omavad meestest negatiivsemaid hoiakuid moslemitest immigrantide suhtes. Naisvalijale oluliseks küsimuseks rändekriisi puhkemisest saati domineerib islami vastane retoorika, mis rajaneb naiste õiguste ja islami vastandamisel (Ponce, 2017). Immigratsioon eraldiseisvana on naisvalija jaoks oluline küsimus ja üleeuroopaliselt on paremäärmuslikud erakonnad seda sidunud teiste naiste jaoks oluliste teemadega nagu julgeolek, naiste õigused, tööhõive, sotsiaalhoolekanne, demograafiline kriis.

Koos rassistliku, migratsioonivastase ja feminismivastase kampaaniaga on sotsiaalmajanduslik olukord põhiliseks valimiskäitumist põhjendavaks faktoriks. Parempopulistlikud erakonnad saavad naiste häält lubades tugevdada sotsiaalhoolekande süsteeme. (Gutsche jt., 2018)

Tulenevalt demograafilistest muutustest ja immigratsioonivastasusest seatakse perekonnapoliitika tähtsaks kohale. Konservatiivne majanduspoliitika on üks olulisemaks näitajaks, mille najal meessoost valijad langetavad otsuse hääletada paremäärmuslike erakondade poolt. Samas on märgata, et valijad, kes vahetasid oma eelistust vasakpoolsetest erakondadest parempoolseteks on suures enamuses naised (Spierings & Zaslove, 2015). Naiste tööhõive poliitika üle Euroopa on keskendunud peamiselt identiteedipoliitikale (näiteks kvoodid ja naiste

esindatus juhatustes) ja feministlikud poliitikad on ellu viidud liberalistliku majanduspoliitika raames ning hüljanud põhiküsimused sotsiaalse turvatunde ja võrdsuse puudumise põhjustest. Praegused poliitikad keskenduvad peamiselt naiste integreerimisele tööturгу. See ei osutunud aga rändekriisi valguses parimaks strateegiaks, sest põhilised probleemid on naiste alatasustatus, tööturu ebastabiilsus ja lühiajaliste lepingute ning kindlustuse kadumine, kinnisvara hindade tõus linnades, laste haridusasutuste puudus, digitaliseerimisest, globaliseerumisest ja migratsioonist tulenevate ohtude tundmatus, töö ja elu vahel tasakaalu puudumine ja pensioni vaesuse oht (Gutsche jt., 2018). Kui naisi alahinnatakse ja diskrimineeritakse tööturul, võib sellest oletada, et aina olulisemaks tõuseb nende rolli tähtsustamine eraelus ja kodus (Rippleyoung, 2007).

Tavaliselt seostavad paremäärmuslikud erakonnad neid nähtusi migratsiooniga (vähekindlustatud inimesed konkureerivad töö ja elupinna pärast). Inimesed, kes valivad paremäärmuslike erakondi kogevad sotsiaalset tõrjutust ja hirmu enda elu üle katrolli kaotamises ning sotsiaalse ja majandusliku kindlustunde lubamine osutub oluliseks valikut kujundavaks teguriks. Rahvusliku identiteedi säilitamise ja sisserände vastasuse kõrval on immigratsiooniga seotud mitmed nii julgeoleku alased kui ka sotsiaalsed teemad, mis on naissoost valijaid kõnetanud. Naisvalijale oluline turvalisuse küsimus on seostatud immigratsiooniga läbi põgenike kultuurilise mittedobivuse ja naiste õiguste regressiooniga ja islamiusu pealetulekuga. Samuti on sisserände küsimusega seotud oma inimeste ja laste eest seismise retoorika, mis rõhub ressursside puudujäägile ja immigrantide süüdistamisele.

Populistlike paremäärmuslike erakondade populaarsus on seletatav ka progressiivsete muutuste tagasilöögina. Liberaalsete väärtuste levikuga ja mitmekultuurilisusega on kaasnenu osade valijate toetus parempoolsete populistlikele erakondadele. Nende erakondade toetajad on üldjuhul euroskeptilised ja sotsiaalselt konservatiivsed (Tamm, 2018). Naised omavad konservatiivsemaid vaateid seksuaalsele vabadusele ja seksuaalvähemuste kodaniku õiguste levikule (Rippeyoung, 2007). Euroopa paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondade üheks kandvaks sarnasuseks on *anti-establishment* retoorika ja enesemääratlemine uue usaldusväärse alternatiivina euroskeptilistele valijatele (Arzheimer, 2018). Ühiseks tunnuseks on vastasseis Euroopa Liidule ja teistele rahvusvahelistele organisatsioonidele ja progressiivsete väärtuste, nagu feminism, sooline võrdõiguslikkus, seksuaalvähemuste õigused, multikulturalism, leviku

vastasus (Blum jt., 2015,). Järgnev analüüs vaatleb viite Euroopa riiki, mis on oma olemuselt erineva kultuurilise ja poliitilise taustaga. Populistlikud paremäärmuslikud erakonnad on esindatud nende riikide valitsus- või seadusandlikes kehtes. Kuigi riigid ja riikides tegutsevate erakondade taust on erinev, on analüüsist näha, et nende retoorika naiste õiguste, sotsiaalhoolekande, immigrantide ja rahvusluse kohapealt on mõneti sarnane ja võimaldab tuua välja riikidevahelisi sarnasusi.

2.1 Saksamaa

AfD ehk *Alternative für Deutschland* (Alternatiiv Saksamaale - saksa k.) naisvalijate veendumused ei erine suuresti meeste omadest. AfD naisvalijaid iseloomustab samasugune "teiste" grupile suunatud vaenulikkus nagu ka mehi. Viimaste aastate trendid näitavad, et naised kalduvad ksenofoobiale, rassismile ja islamofobiale rohkem kui mehed ning omavad vaenulikumaid vaateid inimgruppidele, kes tulevad Saksa ühiskonnast väljaspoolt. Teiseks naised toetavad sakslaste õigusliku seisundi prioriteetseks muutmist enam kui mehed. Naised tajuvad teistest kultuuridest tulnud inimestes, eriti meestes, ohtu. Naised, kes on enam kaldunud võõrastamisele ja hirmule, tulevad tavaliselt sotsiaalselt võõrandunud gruppidest ning ei oma erialast haridust ega professionaalset karjääri.

AfD on kasutanud valijate mobiliseerimiseks naistevastase vägivalda vastu võitlemise prioriteetseks muutmist immigratsiooni kontekstis. Saksamaa erakonna AfD tulemuste näitel võib väita, et selge vastukaal islamile ja põgenikele köidab nende valijate gruppi. Naistele olulisi küsimusi põimitakse sageli partei ideoloogiaga ja põgenike küsimusega. Valimiseelse kampaania raames seati põhiküsimuseks sotsiaalhoolekandega tegeleva ministeeriumi pädevused ja eesmärgid. Põgenike vastuvõtmist ja hoolekannet vastandati Saksamaal sündinud laste eest hoolitsemisele. Rahvastikupoliitika põhiküsimuseks seati võitlus immigrantide "üleuputuse" vastu (Gutsche jt., 2018). Suur osa AfD valijatest langetas valiku poliitiliste veendumuste põhjal ja protestina eelnevalt valitsuses olnud erakondade vastu. Protestihääled koostöös sisejulgeoleku, immigratsiooni, usuküsimuste ja Saksamaa identiteediküsimustega osutusid otsustavaks AfD eduloos. 99 protsenti AfD valijatest väitsid, et AfD eesmärk vähendada islami mõju saksa ühiskonnale on positiivne. Üle poole olid nõus põgenike sisse lubamise vähendamise. Need

asjaolud näitavad, et AfD toetus ei seisne ainult protestihäältest, vaid ka erakonna põhisõnumite atraktiivsusest. (Gutsche jt., 2018)

Näiteks 2018 aastal Saksamaal tehtud uuringu põhjal selgub sama asjaolu: inimesed, kes valivad paremäärmuslike erakondi kogevad sotsiaalset tõrjutust ja hirmu enda elu üle katrolli kaotamises ning poole AfD valijates muretsevad vanaduses finantsilise toimetuleku tõttu. Feminismi vastased, seksistlikud, rassistlikud ja rahvuslikud ideoloogiad omavad kesksel kohta AfD poliitikates. Erakonnapoliitikas esinevad tagurlikud perekonnapoliitikad, väidetav naiste ja laste turvalisuse risk ja rõhumine looduspärasele sugude erinevusele on suunatu naisvalijatele. Valimisplatvormides, manifestides ja sotsiaalmeedias kommuniqueeritakse soolisi ideaale mis on seotud erakonna rassistlike ja natsionalistlike ideaalidega propageerides patriarhaalset ja autoritaatset ühiskonnakorraldust. Nende ideede keskpunktis on traditsiooniline perekond, mida seob põliste sakslaste heteroseksuaalne liit. Need perekonnad on kirjeldatud kui ühiskonna tuumik ja ainukestena väärt tuge ja kaitset (Gutsche jt., 2018). Erakonna kanalites kirjeldatakse ema rolli kui ühte olulisemat poliitilist küsimust, kirjeldades ideaalset ema kui inimest, kes on kogu aeg lapsega koos ja salgates laste eest hoolitsemist perekonnast väljaspool (Alternative für Deutschland, 2017). AfD konservatiivsed vaated põhinevad tüüpilistel soorollidel ning feminismi kirjeldatakse kui neoliberaalset ekspluateerimise vahendit. AfD väidete kohaselt feministlikku ideoloogiat on tõlgendatud valesti ja läbi selle valetõlgenduse valguses kaitseb feminism ainult töötavaid naisi mitte emasid ja koduperenais. Feminism teenib ainult eliidi majanduslikke huve ja on madala sündivuse põhjuseks (Alternative für Deutschland, 2017). Kasutusel olevad poliitikainstrumendid, mis on mõeldud töö ja eraelu tasakaalu parandamiseks, naiste tööhõive parandamiseks, tööturгу sisenemise lihtsustamiseks ja vanemate vahelise vastutuse jagamiseks, lubatakse välja vahetada perekonnapoliitikatega, milles naiste roll seisneb põhiliselt perekonna eest hoolitsemises. AfD 2017. aasta valimiste manifestis toodud lubaduste kohaselt suurendatakse sakslaste sündivus mandaadi keskpäigaks makstes emadele 25,000 eurot lastetoetust. Need poliitikad ei puuduta isasid ja lastetoetus on mõeldud vaid emadele, kes ei osale täiendusõppes või ei oma täiskoormusega töökohta. Samuti jäävad toetust saavate inimeste grupist välja ühe lapsevanemaga pered, mis statistiliselt tähendab üksikemasid, sest tuginedes erakonna vaadetele üksikvanematega peres üles kasvanud lapsed kannatavad negatiivsete

tagajärgede all. Perekonna lõhkumist ja lahutust käsitletakse karistatava teona (Alternative für Deutschland, 2017). AfD-sse kuuluvad naised ja nende toetajad ei hinda neid poliitikaid misogüünseteks. Emadust nähakse tugeva identifitseerimise punktina ja seetõttu on need poliitikad naisi kõnetanud. Laste ohustatuse ja perekondade kadumise retoorika valguses tunnevad need valijad, et kõnetatakse nende võimet olla perekonna hoolekandja ja avalikkuses emade eest kõneleja. Tugev traditsiooniline naiselikkus rahvuslikult konservatiivse ideoloogia valguses kõnetab paljusid naisi ja nende kogemusi. (Gutsche jt.l, 2018)

AfD vaadetes teenib liberaalne feminism ainult (kellegi teise) majanduslikke huve ja põhjustab madalat sündivust. AfD erakonna manifestis käsitletakse sugu ainult "laste kultuuri" (*A Culture for Children* - ingl keel) peatükis. Sugu käsitletakse kui bioloogilist ja binaarselt nähtust, mis on seotud ainult laste saamisega. Teised käsitlused soost, kui sotsiaalsest konstruktsioonist on nimetatud soolisuse ideoloogiaks (*gender ideology* - ingl keel), mis ohustab ühiskondlikku korda, norme ja marginaliseerib naiste ja meeste vahelisi erinevusi. Soo ideoloogia eesmärk on hävitada traditsiooniline perekond, millele Saksamaa ühiskond on üles ehitatud. Kõik sooga seotud uuringud käsitletakse pseudo-teadusena ja ideoloogiliselt suunitletud propagandana. Kuna tänapäeval aksepteeritud sookäsitlust iseloomustatakse soopropagandana, on erakond lubanud muuta laste seksuaalharidust eemaldades informatsiooni homo- ja transseksuaalsusest. Saksamaa anti-gender-liikumises osalejate seas on laste „varajase seksualiseerimise“ diskursus olulisel kohal. Näiteks organiseeris NPD toel tegutsev kodanike liit „Mures Vanemad“ protesti „varase seksualiseerimise vastu lastepäevakodudes, lasteaedades ja koolides“. (Gutsche jt.l, 2018) Soolisuse vastase retoorika hulka kuulub ka nn „seksuaalse identiteedi hajumise“ kui soolisuse-ideoloogia tulemuse eest hoiatamine. Selline ülesehitus näib väitvat, et „ainuõigest normaalsusest“ kõrvale kaldumine on haiglane ning semantilisel tasemel tähendab see laskumist mõistetes nagu „teine“ ja „Vaenlane“, mis soodustavad hirmu ja viha (Blum jt., 2015). Naiste vastase diskrimineerimise vähendamiseks kasutatavaid meetmeid käsitletakse kui soolise totalitarismi laiendamist ning meeste diskrimineerimist.

Anti-gender ehk soolisuse vastases kampanias domineerib moraliseeriv, range ja dramaatiline kõneviis, mis kannab endas hoiatust suurte ohtude eest, nagu rahvuse ja traditsioonilise perekonna kadumine, mida tuleks vältida. Retoorikasse on kaasatud ka euroskeptiline ning

kommunismivastane hirm, mis rõhub natsionalismile, kuna termin „poliitiline ümberõpe“ tekitab valijates negatiivseid emotsioone (Blum jt., 2015). Mõisted naiste õigused ja perepoliitika on paremäärmuslike erakondade ideoloogia nurgakiviks. Neid käsitletakse ainult lääne väärtusruumi ja saksa kultuuri säilitamise ning rassistliku retoorika valguses. Umbes kaks kolmandikku AfD valijatest on skeptilised modernsete trendide vastu. Liberaalse väärtuste leviku ja globaliseeruva ühiskonna taustal tunnevad paljud inimesed end maha jäetuna ja võimuta. Sinna gruppi kuuluvad inimesed tunnevad, et nad ei suuda poliitikas kaasa rääkida ja neid on unustatud. AfD on kõnetanud seda gruppi luues illusiooni tugevast *anti-establishment* kogukonnast. AfD sotsiaalsete programmide ja retoorika populaarsus seondub valija enda poolt tajutava ühiskonnast ja elust maha jäämisega (Gutsche jt., 2018).

2.2 Prantsusmaa

Prantsusmaa valijatele olulisemaks küsimuseks on tööhõive ning töökohtade kättesaadavus. RN ehk *Rassemblement national* retoorika seob immigrantide maale tulemist töökohtade kaotamisega. Immigratsiooni küsimust käsitletakse turvalisuse puudumisena, mis on naiste jaoks üheks olulisemaks küsimuseks. RN-i valijad, nii mehed kui ka naised, peavad oma kodukoha turvalisust üheks olulisemaks küsimuseks valimistel. RN-i valimiseelne kampaania keskendus immigratsioonile kui turvariskile ja seadis need küsimused lakkamatult debattide keskseks temaks. Kuna oponentid ei suutnud arutelu keskpunkti viia üle teistele temadele, kujunes sellest valimiste fookusteema (Gutsche jt., 2018). Erakonna retoorikas käsitletakse immigratsiooni naiste õiguste probleemina. Le Pen kirjutas peale Saksamaal Kölni uusaasta rünnakuid arvamust, milles tõi välja, et Prantsusmaa peab läbi viima referendumi, et lahkuda Schengeni tsoonist. Arvamust põhisoõnumiks oli, et Prantsuse naised kannatavad EU rändepoliitika all, sest immigrantid, ei sobi Prantsusmaa kultuuriruumi. Le Pen kirjutas, et Prantsuse valitsuse prioriteet peab olema oma inimeste kaitsmine, mitte võõraste dogmade ja usu järgi elavata inimeste eest hoolitsemine, kes avalikult salgavad Prantsuse naisi ja nende õigusi. Le Pen lisas, kirjutades nii poliitiku kui ka naisena, et naiste füüsiline ja vaimne vääriskus on üheks olulisemaks õiguseks, mida peab riik kaitsma ning seoses rändekriisiga on need õigused pideva rünnaku all. (Le Pen, 2016)

Perekonnapoliitikad ei ole Front National'i kandvaks teemaks. Marie Le Pen juhtimisel on mitmed poliitikad ja ettepanekud muutunud mõõdukamaks, näiteks naiste seksuaalõigused ja õigus abordile. Perepoliitikatele, mida RN propageerib on iseloomulik suurte perekondadega vanurite pensionieas maksukoormusest vabastamine, prantsuse rahvusest peredele toetuse jagamine ja maksuvabad rahalised ülekanded lastele. Naised, kes valivad RN-i on enamjaolt abielus ja töötavad naised. RN ei mobiliseeri töötuid või madala sissetulekuga naisi, nagu võiks nende retoorikast tuletada. RN-ist kõige kaugem olev valijate grupp on juhtivatel positsioonidel töötav naine. Noored, alla 30 aastased valimas käivad naised on kõige sagedasemad RN-i valijad. Kuigi see valijate grupp Prantsusmaal on kõige halvemate karjäärilise arengu eeldustega, ei mobiliseeri RN üldiselt rohkem töötuid inimesi kui teised erakonnad. Seega vastupidiselt *Rassemblement National*'i kuvandile, ei ole tegemist elu hammasrataste vahele jäänud, sotsiaalselt tõrjutust kogeva, finantsilistes raskustes valijate grupiga.

Võrreldes teiste Euroopa paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondadega on RN retoorika feminismi ja soolise võrdõiguslikkuse osas leebem. Näiteks, vastandab RN, mis on traditsiooniliselt olnud seksuaalvähemuste õiguste vastane, oma homoseksuaalseid valijaid moslemitest immigrantidele, et võita nende poolehoidu (Blum jt., 2015). Naiste õiguste eest võitlemist käsitletakse koos võitlusega islami pealetungi vastu. Lisaks on Le Pen korduvalt maininud soolise palgalõhe vähendamise küsimust ja naiste tööturuvõimauste parandamise küsimust.

2.4 Poola

Prawo i Sprawiedliwość ehk PiS-i (Õigus ja Õiglus) toetus 2015. aasta valimistel nii naiste kui ka meeste seas oli veidi alla 40%. Peale valimisi, vaatamata küllaltki radikaalsetele poliitikatele, ei ole toetuse numbrid suurel määral alanenud (Grzebalska ja Kováts, 2018). Erakonda iseloomustab immigrantide vastase retoorika kasutamine pereprogrammide tutvustamisel, liberaalse feministliku diskursuse ja soolise võrdõiguslikkuse paradigma vastasus ning sotsiaalsed ja majanduslikud poliitikad, mis propageerivad naiste emaks olemise ainuõiget rolli (Gutsche jt., 2018)

Peale võimule saamist PiS alustas *Family 500+* programmiga, mis pakub peredele igakuist toetust (120 EUR) alatest teisest lapsest ning alates esimesest lapsest kui perekonna sissetulek on alla miinimumi (190 EUR). Tegemist on Poola ajaloo ühe ambitsioonikama sotsiaalhoolekande instrumendiga, mis on positiivselt mõjunud lastega perede vaesuse vähendamisele ning on avalikkuses kogunud toetust. Samuti pakutakse naistele erivajadusega lapse sünni korral 1000 euro suurust ühekordset toetust. PiS on tõstnud lastega naiste miinimumpalka ja viinud sisse maksuvabastused. Samuti viidi sisse seadused, mis karmistavad võlgnike elatisrahade maksmist. Viimasena viidi sisse *Mother +* programm, mis on mõeldud motiveerima naisi saama rohkem lapsi. Naisele, kellel on üle nelja lapse, garanteeritakse riigipoolne pension olenemata tööstaažist. Rasedatele pakutakse ravimite ja meditsiiniteenuste rahalist korvamist. Emadele, kelle esimese ja teise lapse sünni vaheline aeg jääb lühikeseks, makstakse boonust. Samuti pakutakse õppetoetust rasedatele tudengitele. Kõik eelpool mainitud poliitikainstrumendid on tekitanud palju debatti ja ärritanud kriitikat, sest on puudutavad ainult heteroseksuaalseid Poola päritolu peredesid ja ei sisalda endas teisi perekonnasisese hoolekandega seotuid töid, mida naised teevad. Samuti nende poliitikatega võivad kaasned naistele negatiivsed tagajärjed nagu meeste madal motivatsioon pere ja laste eest hoolitseda ja investeeringute puudumine avalikku lastehoidu eemaldab naised tööturult. (Gutsche jt., 2018)

Eelmainitud perepoliitika käivad käsikäes progressiivsete ja neoliberaalsete võrdõiguslikkuse printsiipide kritiseerimisega soolisuse ideoloogia (*gender ideology*) paradigma all. Poola *anti-gender* kampaania kogus hoogu aastatel 2012–2013 ning kujunes kolme konkreetse mõjutaja tõttu: Istanbuli konventsioon, Poola katoliku kiriku pedofiiliaskandaal ning Maailma Terviseorganisatsiooni koolide seksuaalharidust puudutavad soovitused. (Blum jt., 2015)

PiS erakonna programmides on progressiivseid feministlike muutusi nimetatud ühise nimetajana *gender ideology*. Selles nähakse Euroopa Liidust ja väljast surutud ohtu traditsioonilisele perekonnale ja rahvuslikule identiteedile. Oma väljaütlemistes kasutasid parempoolsed poliitikud sageli hirmu tekitavat sõnavara, mis võrdsustas sugude võrdsuse kõrvalekallete ja patoloogiatega. Kampaania keskendus riiklikul ja kohalikul tasandil kiriku ametnike, poliitikute ja aktivistide võrgustike loomisele ning valijate häälte võitmisele kohalikel ja Euroopa valimistel. (Blum jt., 2015)

Parempoolsed erakonnad on suutnud saavutada avalikku heakskiitu rünnates liberaalset võrdõiguslikkuse paradigmat. Rünnakud võrdõiguslikkuse vastu on ühendanud PiS-i paljude teiste koostööpartneritega, nagu konservatiivid, paremäärmuslikud aktivistid, usulised ühendused. Teiseks soolisuse ideoloogia kontseptsiooni kasutamine võimaldab ühendada progressiivsed väärtused ja poliitikad ühtse kontseptsiooni alla ja kirjeldada neid kui globaalset vandenõud. Soolisuse ideoloogiast on saanud kõikide neoliberaalsete ja progressiivsete poliitikate puudujääkide, nagu esindatuse puudumine, identiteedipoliitikad, julgeoleku puudumine ja majanduslik ebavõrdsus, mõiste. Soolise võrdõiguslikkuse tagasilükkamine on võimaldanud paremäärmuslastel luua naiste õiguste alternatiivi nendele, kes jagavad erakonnaga samu rahvuslikke, usulisi ja perekondlike väärtusi.

Naiste esindatus paremäärmuslikes erakondades Poolas ja alternatiivid liberaalsete poliitikatele, mis pakuvad lahendusi naiste praktilistele probleemidele, on võimaldanud PiS-il koguda naiste toetust ja mobiliseerida neid valima.

2.5 Rootsi

Rootsi paremäärmusliku partei juured tulenevad uus-natsistlikest subkultuuridest ja tulenevalt sellest on erakonna ja erakonna toetajate fookusteemaks ja murekohaks immigratsioon. Populaarsuse kasv naiste seas tuleneb aga erakonna organisatsiooni kasvust ja ideoloogia taandumisest mõõdukamaks. Sisserände küsimuse silmapaistvus ja ühiskondlik debatt on mõjunud erakonnale Rootsi Demokraadid positiivselt. Erakonna retoorikas domineerib alternatiivsete naiste õigusi kaitsvate meetmete sisseviimine ja kaitse lääne ühiskondade islamiseerimise eest immigrantide pealetuleku valguses. Rootsi Demokraatide valija on tihtipeale liberaalsem kui Rootsi Demokraatide retoorika. Seetõttu migratsiooni küsimust ei käsitleta mitte rahvusliku säilivuse kaitsmise kontekstis, vaid naiste õiguste ja turvalisuse tagamise kontekstis. Feministe süüdistatakse naistele selja keeramises ja silma kinni pigistamises. Põgenikud ja naistevastane seksuaalne vägivald käivad erakonna poliitikates käsikäes ning on valimisprogrammides domineerinud pea kakskümmend aastat. (Gutsche jt., 2018)

Rootsi Demokraatliku partei silmis on heteroseksuaalne perekond rahvuse kultuurilise ja etnilise säilivuse nurgakivi. Selles osas on Rootsi Demokraatide vaade perekonnale sarnane teiste sama

perekonna erakondadele Euroopas. Tähtsustatakse laste õigust kasvada üles mõlema lapsevanemaga, kelleks on ema ja isa. Riik peab toetama üksikvanemaid, kuid nendel ei saa olla adopteerimise õigusi. Riik ei tohi sekkuda perekonna siseasjadesse ja laste kasvatamisega seotud otsustesse (Gutsche jt., 2018). Samuti taunitakse riigi sekkumist vanemapuhkuse jaotamisel ning erakond ei pea asjaolu, et ülekaalukas enamus lapsepuhkuse võtjatest on emad probleemiks. Erakonna seisukoht on, et avalike lastehoiu teenuste kõrval tuleb rahaliselt panustada ka peredesisesse lastehoiule. Eelnevalt ei pakutud seda võimalust, sest enamjaolt jäävad lapsi kasvatama naised ning sellest tuleneb suurem majanduslik ebavõrdsus tööturul ja pensionipõlves. Paremäärmuslikud erakonnad on traditsiooniliselt sotsiaalselt konservatiivsed, vastandudes feminismlile ja progressiivsetele liikumistele. (Gutsche jt., 2018)

Kuna Rootsis on sooline võrdõiguslikkus aksepteeritud sotsiaalne norm, on erakonna retoorika võrreldes teiste riikidega selles küsimuses leebem. Rootsi Demokraatide erakonna retoorikas peegeldub tahtmine traditsiooniliste soorollide ja traditsioonilise maskuliinsuse ning ühiskondliku korra taastamine, mida progressiivsed feministlikud väärtused on lõhkunud. Feminismi käsitletakse *anti-establishment* diskursuse raames. Feminismi ei peeta vajalikuks ja rõhutatakse asjaolu, et mehed ja naised on erinevad, aga see ei tähenda, et neil ei peaks olema võrdsed õigusi. Sealjuures taunitakse riigipoolset sekkumist inimeste eludesse, et parandada soolist võrdõiguslikkust. 2014. aasta Euroopa Parlamendi valimiste üheks sõnumiks oli, et naised on tugevad ka ilma feminismita. Rootsi Demokraadid kritiseerivad feministe immigratsiooniga seotud riskide ja seksuaalkuritegude eiramises. (Gutsche jt., 2018)

Teiseks kritiseeritakse feminismi kui ideoloogiat, mis teenib ainult keskklassi, kõrgharitud ja progressiivsete maailmavaatega naisi jättes maha naisi, kes töötavad avalikus sektoris madalalpalgalistel töökohtadel ja pensioniealisi. Võrreldes feministidega on Rootsi Demokraadid nimetanud ennast ainukesteks "tavaliste" naiste, kes elavad traditsiooniliste väärtuste põhjal, kaitsjateks. Neid naisi on nimetatud "igapäevasteks kangelasteks" (Gutsche jt., 2018). Rootsi Demokraatide retoorikas ilmneb immigrantide toetamise vastandamine naistele sobivate töökohtade ja töötingimuste loomisega.

2.6 Ungari

2018. aastal hääletasid 52% Ungari naistest Fideszi poolt. Tegu on Ungaris ajaloolise hääletamistulemusega, mis tulenes naisvalijate valimisaktiivsusest. (Grzebalska ja Kováts, 2018)

Ungari paremäärmuslikud erakonnad Jobbik ja Fidesz on teiste teemade keskmes seadnud põhiküsimuseks turvalisuse, mida käsitletakse samuti kooskõlas immigratsiooni probleemiga. Kasutatakse “vabadusvõitleja” ja “naiste kaitsjate” retoorikat. Meessoost immigrante portreeritakse vägistajate ja kriminaalidena ning naisi parasiitidena, kes toodavad juurde radikaale. Ka Istanbuli Konventsiooni ratifitseerimise vastase argumendina toodi põhjenduseks, et tõeline oht peitub põgenikes (Gutsche jt., 2018). Argumente, mis toodi varasemalt välja Roma rahvaste vastases retoorikas kasutatakse nüüd immigrantide kirjeldamiseks tuues välja ülerahvastatuse ja sotsiaalhoolekande instrumentide puudujäägid. (Gutsche jt., 2018)

Rahvusliku identiteedi säilitamise ja sisserände vastasuse kõrval on immigratsiooniga seotud mitmed nii julgeoleku alased kui ka sotsiaalsed teemad, mis on naissoost valijaid kõnetanud. Naisvalijale oluline turvalisuse küsimus on seostatud immigratsiooniga läbi põgenike kultuurilise mittedobivuse, naiste õiguste regressiooniga ja islamiusu pealetulekuga. Samuti on sisserände küsimusega seotud oma inimeste ja laste eest seismise retoorika, mis rõhub ressursside puudujäägile ja immigrantide süüdistamisele. (Gutsche jt., 2018)

Naistele olulisteks valimisküsimusteks valimistel osutusid tervisehoiu ja haridussüsteemi halb seisukord ja nende ekspluateerimine tööturul. (Grzebalska ja Kováts, 2018)

Pered, emad ja tulevased ning potentsiaalsed emad on Fideszi poliitikas olulisel kohal. Selles mõttes on erakond alustanud mõnede naistele kasulike initsiatiividega. Kuigi need programmid võivad edendada soolist võrdõiguslikkust, kasutatakse selle asemel poliitikate tutvustamisel perekondade õiguste edendamise ideed. Ka Jobbik erakonna programmist tuleb välja, et sotsiaalsed programmid, mis on suunatud naiste integreerimisse tööturгу, peavad olema suunatud eelkõige emadele, sest perekonnad on olulised ühiskonna arenguks. (Gutsche jt., 2018)

Perekonnasõbralikud poliitikad on keskendunud eelkõige sündivuse taseme tõstmisele. Naiste tööelu võimaluste parandamist on käsitletud ainult emaks olemise ja tööturгу taassisenemise kontekstis. Valitsuse esimene algatus oli kolme aastase vanemapuhkuse taastamine ja suurema lasteaedade võrgustiku rajamine. Need programmid on eelnevalt valitsuses olnud vasakpoolse

erakonnaga võrreldes ambitsioonikamad. Teiseks algatuseks oli uue pensioniseaduse sisseviimine, mis võimaldab naistele asuda pensionile peale 40 aastast töökogemust. Kuigi viimane muudatus on positiivne, sest naiste töötingimused ja tööturu võimalused on üldjuhul halvemad, toodi põhjenduseks ainult asjaolu, et vanemad naised peavad hoolitsema laste eest. Teiseks põhjenduseks oli erakonna poliitikute poolne tõdemus, et neile meeldivad naised rohkem. (Gutsche jt., 2018)

Vaadates Fideszi valijate motivatsiooni selgub, et suur osa valijatest leiab, et vasakpoolse erakonna võimule saamine on negatiivne ja see tuleb peatada. Suur osa Jobbiku valijatest kannavad endas natsionalistlike väärtusi ja väärtustavad korda ja stabiilsust. Üllatav on see, et valijate seas leidub ka liberaalse ja traditsioonilise konservatiivse maailmavaatega inimesi. See võibolla seotud nii erakonna uue kuvandi kampaaniaga kui ka ambitsioonikate sotsiaalhoolekande instrumentidega, sest Fideszi valijate seas on natsionalistliku maailmavaatega valijaid vähem. (Gutsche jt., 2018)

Ungari parempoolsete erakondade naisvalijad on tugevamate parempoolsete ideoloogiliste vaadetega kui mehed. Fideszi valijate grupile on olulised perekonnapoliitikad, mis neid mõjutavad. Jobbiku valijate jaoks on olulisem erakonna ideoloogia.

Ungaris asuva Kesk-Euroopa ülikooli sulgemise ja souuringute keelustamise valguses on tõusnud soolisuse ideoloogia mõiste kasutamine Fidesz erakonna retoorikas olulisele kohale. Ühiskonnas nähakse sugu sümbolina, mille ümber tekkivad muutused ja dialoog hõlmab endas poliitilisi, ideoloogilisi ja usulisi vaidlusi. Paremäärmuslikud erakonnad käsitlevad sugu ja selle muutumist kriisina. *Gender ideology* mõistet kasutatakse sümboolse metafoorina kirjeldamaks inimeste võõrandumist, maha jäetuse tunnet ja ebakindlust, mis tuleneb tänapäevasest sotsiaalsest korrast. (Auga, 2018)

Soo poliitikad (*gender politics*) on osa paradigma muutusest ja *gender* ideoloogia mõiste kasutamine paremäärmuslike erakondade poolt on sellele muutusele sümboolne nähtus (Auga, 2018). Mõiste toimib sümbolina, mis ühendab EL-i vastased, liberaalsuse ning kommunismi vastased ning ka homofobseid hoiakuid, mis tagavad jätkuvalt parempoolsetele valijate häält. Paremäärmuslike valitsuste puhul hõlmab soolisuse ideoloogia diskursus ka valitsusevastaseid, antisemiitlikke ja immigrantide vastaseid hoiakuid. (Blum jt., 2015) Soolisust käsitletakse

ohtliku kontseptsioonina ja seostatakse demokraatliku esindatuse läbikukkumisega. Soolisuse ideoloogiat puudutav debatt mängib Fideszi poliitikas retoorilist funktsiooni, demoniseerides vastaste individualismil rajanevaid ideid ja väärtusi, tuues välja ainuõige konservatiivse kogukonnal ja rahvusel põhineva alternatiivi. Soolist võrdõiguslikkust nähakse kui EL-i propagandistlikku doktriini, mis on kunstlikult imporditud ja pole kunagi olnud Ungari ühiskonna osa (Auga, 2018). EL-i ning liberaalide vastane hoiak ning ka traditsiooniliste väärtuste kaitsmine ning sooline võrdõiguslikkus ja naiste emantsipatsioon seostatakse riigi ja rahvuse kaduvusega. Soolisuse ideoloogia tembeldatakse kommunistlikus ideoloogiaks ning seeläbi ärgitatakse valijaid nende ideede vastu seisma. Sellega õigustatakse avalikkusele soolise võrdõiguslikkuse poliitikate sisseviimise eiramist. (Blum jt., 2015)

3. KUIDAS EKRE NAISI KÕNETAB

3.1 Analüüsi lähtekohad tuginedes Euroopa riikide juhtumitele

Selleks, et analüüsida naiste toetust EKRE-le on töös lähtutud neljast leiust, mis Euroopa paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondi vaadeldes ilmnevad. Põhiliselt tuleneb naisvalijate motivatsioon valida paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondi pettumusest *mainstream* erakondades ja sellest tulenevast *anti-establishment* retoorika populaarsusest. Teiseks on naised sarnaselt meestele ja mõnel juhul isegi negatiivsemalt meelestatud immigratsiooni ja teistest kultuuriruumist pärinevatesse inimestesse ning seetõttu on paremäärmuslike erakondade immigratsioonipoliitika ja see, kuidas naisi sellega suhestatakse, üheks populaarsuse põhjusteks. Kolmandaks, rajanedes teistes riikides läbi viidud analüüsile, võib paremäärmusliku erakonna toetus naiste seas kasvada tänu nende sotsiaalmajanduslikele poliitikatele ja naiste positsioonile tööturul. Viimaseks, naiste toetust paremäärmuslikele erakondadele võib näha kui progressiivsete väärtuste leviku tagasilööki.

Sellest kontekstis on oluline vaadata, milliseid eelnevate teemadega seotud retoorikaid ja kampaaniavõtteid on EKRE kasutanud, et püüda naisvalijate häáli. Naiste ja meeste valikud ei tulene niivõrd erinevatest asjaoludest, nagu seda tõendas eelnevalt Euroopa riikides tehtud

analüüs ja Eestis peale 2015. aastat läbi viidud uuring. Kuna sooliselt segregeeritud andmed EKRE valijate eelistuste ja motivatsioonide kohapealt puuduvad, ei ole võimalik teha otseseid järeldusi naiste valimiskäitumise ja motivatsiooni kohta. Kuigi on võimalik võtta arvesse asjaolusid, mis on kujundanud üldist EKRE toetust ning võrdluses Euroopa riikides kasutatud võtetele ja naistele suunatud ning naisi puudutavaid poliitikaid teha järeldusi, millised poliitikaid kõnetavad naisi kõige enam. Teiste riikide paremäärmuslike erakondade analüüsimisel on kasutatud valimisprogrammide analüüsi, erakondade meediakanalite kajastust ja ajakirjanduse artiklite analüüsi. Analüüsid EKRE-t on tehtud meedia ja dokumentide kvalitatiivne sisuanalüüs. Vaadatud on erakonna valimisprogramme, poliitilisi tekste, erakonna meediaväljaande Konservatiivide Vaba Sõna ja Uued Uudised artikleid ja teiste Eesti uudisteportaalide artikleid otsingu märksõnadega "EKRE", "naised", "pagulased", "liberalism", "perekond" ajavahemikus 2015-2019. Samuti on kasutatud Eestis läbiviidud teemakohaste küsitluste andmeid. Selleks, et võrrelda paremäärmuslike erakondade naistele suunatud kampaaniat ja retoorikat ja EKRE naiste toetuse tagamaad, analüüsitakse töös EKRE erakonda teoorias ja Euroopa uuringutest ilmnenuid karakteristikute valguses. Naistele suunatud immigratsioonivastane kampaania keskendub turvalisusele, kultuuri säilimisele ja rahvuslikkusele. Sotsiaalhoolekandes pööratakse tähelepanu perekonnale ja sellega seonduvatele poliitikatele, mis teenivad eelkõige lastega naisi ja toetavad pere rajamist ja abiellumist. Kolmandaks on erakondade retoorika progressiivseid ja liberaalseid väärtusi laimav ja edendab konservatiivset maailmavaadet, mis on naistele valimiskäitumise kujunemisel oluline. Viimaseks, on oluline nendes teemade käsitluses esinev *anti-establishment* ja Euroopa Liidu ja rahvusvaheliste organisatsioonide vastane retoorika Eesti valija poliitikute ebausaldamise valguses.

3.1 EKRE poliitiline profiil ja üldine populaarsus

Eesti Konservatiivse Rahvaerakonna ehk EKRE edu Eesti poliitikal on olnud silmapaistev saades 2015 aasta Riigikogu valimistel 8,1 % häältest ehk seitse kohta (Riigikogu valimiste kodulehekül, 2015) ja 2019 aasta Riigikogu valimistel 17,8% häältest ja 19 kohta. (Riigikogu valimiste kodulehekül, 2019). Erakonna kodulehekülje andmetel on EKRE-l 8791 liiget, 210

500 toetajat (EKRE, 2019). EKRE poliitiline diskursus sarnaneb teistele Euroopa paremäärmuslikele erakondadele keskendudes euroskeptilisusele, immigratsiooni vastastele poliitikatele ja traditsioonilistele perekonnaväärtustele. (Trumm, 2018)

EKRE läbilöömine 2015. aastal Eesti poliitimaastikule on märgiline nähtus, sest erinevalt teistest Euroopa riikidest oli Eesti parteisüsteem küllaltki konsolideerunud. Teiseks ei ole paremäärmuslikud erakonnad olnud Eesti poliitikamaastikul populaarsed. (Trumm, 2018) Nende edu on seotud mitmete teguritega, mis tulenevad nii erakonna poliitikast kui ka valijatest endist. Ilmneb, et valija tõekspidamised kui ka isiklik profiil mõjutavad valimispäeval langetatud otsust. EKRE valija on traditsiooniliselt konservatiivne, poliitikuid umbusaldav ja tööalaselt ebakindlas olukorras. (Trumm, 2018)

EKRE on kõige populaarsem meessoost valijate ja end eestlastena identifitseerivate valijate seas. ERRi küsitluse kohaselt oli EKRE enne 2019. aasta Riigikogu valimisi meeste seas 23 ja naiste seas 13 protsenti (ERR, 2019). 2018 aastal EKRE-t puudutavast uuringust selgub, et EKRE toetust ei ole võimalik analüüsida lähtudes ühest-kahest karakteristikust, sest toetus oleneb faktorite kombineerimisest valija personaalse profiili ja tõekspidamistega (Trumm, 2018). 2015. aasta valimiste põhjal tehtud uuringust selgub, et euroskeptilisus ja immigratsiooni vastasus ei ole põhiliseks valimiskäitumist mõjutavaks teguriks. Euroskeptilisus ja immigratsiooni vastasus iseloomustavad EKRE valijat, aga suuremat mõju osutavad negatiivsed ja pettunud hoiakud poliitikute suhtes üldiselt. See asjaolu näitab, et üheks EKRE kõige olulisemaks valimiskäitumist mõjutavaks teguriks on nende *anti-establishment* (kehtiva riigivõimu ja eliidi vastane) ja uue poliitilise jõu kuvand. (Trumm, 2018)

Teiseks selgus uuringust, et maailmavaade mängib valimiseelistuse kujunemisel olulist rolli.

Mida sotsiaalselt konservatiivsem on valija, seda suurem on tõenäosus, et valitakse EKRE.

Vaadates erakonna rõhuasetust perekonnapoliitikatele ja vaateid kooseluseadusele, on loogiline, et konservatiivsed valijad samastuvad EKRE retoorikaga (Trumm, 2018). Komandaks, tööhõive vorm mängib valija eelistuste kujunemisel rolli. Inimesed, kes töötavad minimaalse koormusega või vähem ning teenivad vähem tõenäoliselt valivad EKRE-t. (Trumm, 2018)

EKRE toetust analüüsides ilmneb, et majanduslikud tegurid võivad seletada valijate käitumist arvestades asjaolu, et 2015 aasta kontekstis on EKRE osutunud populaarsemaks madala

töökoormusega ja madalapalgaliste inimeste grupis. Teiseks on oluline inimeste suhtumine võimul olevatesse erakondadesse ja poliitikutesse. EKRE vastandumine meediale ja poliitkorrektsusele, natsionalistlikud ja konservatiivsed vaated ja agressiivne avalik diskursus köidab valijaid. Ilmneb, et EKRE valija on pettunud ja omab negatiivseid tundeid võimul olevate poliitiliste erakondade suhtes. Immigratsiooni vastasus ja sotsiaalne tõrjutus ei oma valijate käitumise kujundamisel nii suurt rolli kui oli arvata, aga sellegi poolest on oluline märkida, et EKRE valijaid iseloomustavad immigratsiooni vastased, euroskeptilised ja mitmekultuurilisuse vastased vaated. EKRE valija on sotsiaalselt konservatiivne, seega erakonna vastuseis progressiivsetele poliitikatele ja väärtustele on üheks populaarsuse põhjuseks. (Trumm, 2018)

3.2 Immigratsioon ja Eesti naised

Analüüsid EKRE retoorikat immigratsiooni ja naiste suhtes on vaadatud EKRE üldist programmi, 2019. aasta Riigikogu valimisprogrammi, EKRE ajalehes Konservatiivide Vaba Sõna ilmunud arvamusküsimused ja Eesti uudisteportaalides leiduvaid uudiseid, mille otsingutes on kasutatud märksõnu "EKRE", "pagulased", "naised" ja "rändekriis".

2016. aastal läbi viidud uuring ilmestas Eesti kodanike suhtumist pagulastesse. Kõikide teiste probleemide kõrval, näevad eestlased, et pagulased on Eesti suurimaks probleemiks. Pagulasi nimetas suurima probleemina 23% vastanutest. Tervelt 50% vastajatest ei sooviks neid endale naabriks. Silmapaistvaks osutus, et naiste hoiakutes on toimunud muutus ning nad on immigratsiooni suhtes negatiivsemalt meelestatud kui mehed. 34% naistest arvas, et erinevast kultuuriruumist pärit inimesi ei tohiks Eestisse lubada elama tulla, samas meestest arvas sama 29%. Immigratsiooni- ja pagulasvastaseid on kõige rohkem Keskerakonna ja EKRE toetajate seas. (ERR, 18.02.2016)

EKRE üldprogrammis on rändekriisiga seonduvat sisserännet kajastatud ühiskondlikku probleemina ja välja toodud, et sisserändega peab kaasnema lõimumine eesti kultuuri- ja õigusruumi, et tagada ühiskonna terviklikkus. Samuti toetatakse rahvusvaheliste organisatsioonidega koostööd "majanduspagulaste" tagasisaatmiseks etnilisele kodumaale. Samuti on välja toodud, et taunitakse koostööd rahvusvaheliste organisatsioonidega, mis vähendavad Eesti ühiskonna turvalisust edendades sisserännet ning kõikide seda soodustavate

erakondade sundlikvideerimine (EKRE, 2015). Euroopa institutsioonide kriitika kajastub 2019. aasta Riigikogu valimisprogrammis. Immigratsiooni kirjeldatakse massilise nähtusena, mis ohustab Eesti riigi suveräänsust ning seetõttu tuleb vastu seista Euroopa Liidu poolsetele direktiividele ja määrustele. (EKRE, 2019)

EKRE programmides on sisserännet kujundatud kui massilist probleemi ja kriisi, mis on eesti rahvusele ja kultuurile ohuks. Arvestades asjaolu, et suur osa Eesti naistest tunnetab seda probleemi sarnaselt, on võimalik järeldada, et sarnaselt teistele Euroopa riikides tegutsevatele paremäärmuslikele erakondadele on immigratsiooniküsimus üheks olulisemaks EKRE naisvalijaid mobiliseerivaks probleemiks. Euroopa paremäärmuslikud erakonnad (täpsemalt RN, Fidesz ja AfD) seovad rändekriisi naiste turvalisuse küsimusega mobiliseerides seeläbi naisvalijaid. EKRE erakonna retoorikas on leida mõningaid näiteid, mis ka Eesti puhul seda nähtust ilmestavad. EKRE poliitik ja Riigikogu esimees Henn Põlluaas on võtnud riigikogu liikmena sarnasel teemal sõna kommenteerides Riigikogu istungil pagulasega seotud naistevastase vägivalda juhtumit sisserändega seonduval arupärimisel (Delfi, 2016). Samuti mitmetes Uued Uudised artiklites kirjeldatud sisserändajaid, Süüriast pärit mehi, kui agressiivseid isikuid, kes kasutavad naiste kallal vägivalda tulenevalt nende kultuurilistest ja usulistest väärtustest ning ohustades sellega naiste heaolu ja elusid. Sellele tuginedes argumenteeritakse, et Eestisse ei tohi lubada ühtegi põgenikku, et vältida selliste tõekspidamistega inimeste kogukonna tekkimist. (Uued Uudised, 15.04.2018)

Uued Uudised portaalis ilmunud artikkel EKRE haridustoimkonna liikme Eda Rütli külaskäigust Islami Kultuurikeskusesse ilmestab erakonna retoorikat veelgi. Artiklis kirjeldatakse Eestis elavaid moslemeid tagurlikena ja süüdistatakse koolidele propaganda tegemises. Artiklis mainitakse Eesti naisi kui võimalikke islami kultuurinormide all kannatajaid väites, et moslemid nõuavad naistelt religioossete normide ja kommete omaks võtmist ning seeläbi naiste alavääristamist (Uued Uudised, 27.08.2018). EKRE Haridus- ja Kultuuritoimkonna poolt valminud artikkel Islami "propaganda" teemal koolides kujutab islami usku naistevastase ja vägivaldsena. Islamit on kirjeldatud kui usku, mida iseloomustavad lapsabielud, veritasud, meeste ja naiste võrdsuse eitamine, naiste ahistamine või sandistamine ja mõrvamine. (EKRE Haridus- ja Kultuuritoimkond, 2018)

EKRE väljaandes Konservatiivide Vaba Sõna on sarnaseid lugusid leida veelgi. Enamjaolt kirjeldatakse nendes lugudes islamit kui agressiivsete meeste usku, mis pärsib naiste turvalisust. EKRE ajalehe väljaandes on välja toodud, et pagulastele abi andmine tähendab enesehävitamist. Naisi mainitakse turvalisuse ja laste saamise kontekstis ning seotakse pagulaste saabumine naiste turvatundega ja madala sündivusega. (Konservatiivide Vaba Sõna, 02.08.2015)

Ka Istanbuli Konventsiooni on kritiseeritud läbi sisserände küsimuse. Istanbuli Konventsioon kaitseb vägivalla all kannatavaid põgenikke. Vägivallaks loetakse ka seksuaalvägivalda ja naistevastast vägivalda. EKRE väljaandes Konservatiivide Vaba Sõna kirjutab Martin Helme riskidest, mida Istanbuli Konventsiooni ratifitseerimine endaga kaasa toob väites, et see võimaldab miljonite Aafrika, Lähis-Ida ja Aasia naispagulaste maale toomist. (Martin Helme, 2016)

Sarnaselt teiste Euroopa riikidega seostatakse EKRE retoorikas tihti pagulasi, islami usku ja immigratsiooni naistevastase vägivallaga ja naiste õiguste piiramisega. EKRE retoorikas mainitud seisukoht sama tihti esinev kui teistes käsitletud Euroopa riikides. Küll aga on pagulasküsimust käsitletud rahvusliku identiteedi säilimise kontekstis, mis on naisvalijale võrdselt oluline arvestades Eesti naiste meelestatust sisserändajate suhtes.

3.3 Sotsiaalhoolekanne, traditsionaalsus ja rahvuslus kõnetavad naisi

EKRE poliitikas, nii nagu teistelgi paremäärmuslikel ja erakondadel, on naisi käsitletud eelkõige perekonnapoliitikate kontekstis. Erakonna ideoloogias on traditsioonilisel perekonnal ühiskonda kandev roll. Naiste rolli käsitletakse eelkõige emade rollina. Pere- ja sotsiaalpoliitika on eelkõige seotud täisväärtuslike (abielus ema ja isa ning lapsed) perekondade heaolu edendamise ja naiste töövõimaluste või sotsiaalsete õigustega seotud poliitika, mis oleks eraldiseisvad perekonnapoliitikatest, EKRE platvormides ei leida. Analüüsides EKRE vaateid perekonnapoliitikate ja naiste suhtes on vaadatud EKRE üldist programmi, 2019 aasta Riigikogu valimisprogrammi, EKRE ajalehes Konservatiivide Vaba Sõna ilmunud arvamused lugusid perioodil 2015-2019 ja Eesti uudisteportaalides leiduvaid uudiseid, mille otsingutes on kasutatud märksõnu "EKRE", "perekond", "naine".

Ilmestamaks EKRE naiste rolli puudutavaid seisukohti võib välja tuua erakonna Riigikogu fraktsiooni esimehe Martin Helme intervjuu, milles nimetas ta 27-aastast lastetut naist ühiskondlikult kahjulikuks elemendiks. EKRE riigikogu fraktsiooni esimehe sõnul on igal inimesel väljendusvabadus, aga naiste puhul on inimese eneseteostus osa Eesti iibe probleemist. Teiseks, ilmestas intervjuud seisukoht, et laste saamine on naise elus kõige olulisem ja vastupidiselt käitudes kaasneb paratamatult kahetsus ning elu iseendale elamine ei tee naist õnnelikuks (Mallene, 2016). Martin Helme väljaütlemist toetas ka erakonna esimees väites, et naised, kes ohverdavad oma fertiilset iga, et teha karjääri ehitavad kommunismi ja on maailma asjadest valesi aru saanud (ERR, 2018). Vaadates EKRE meediaväljaandeid ilmneb sarnane retoorika. Laste saamist ja traditsioonilise perekonna loomist kirjeldatakse valikuna, mis annab eksistentsile mõtte ja väärtuse ning samas kritiseeritakse idee oponente väites, et tegemist on tavaliselt lastetute naistega, kes tõde kuulates solvuvad. Keskseks väiteks on, et sündivust ei saa seostada laste kasvatamiseks vajalikke tingimuste puudumisega ning valik mitte lapsi saada ei ole ratsionaalne, vaid rajaneb lääne ühiskonnas levivale äärmuslikule egotsentrismile, mida kujundavad lastetud poliitikud ja arvamussliidrid. (Tõnisson, 2018)

Nendest sõnavõttudest ilmneb teistele Euroopas tegutsevatele erakondadele sarnane pronatalism ja suhtumine naistesse, mida iseloomustab naise paigutamine eelkõige ema rolli välistades olulisuse poolest kõike muud ja edendades sellega traditsioonilisi soorolle.

EKRE üldprogrammis 2019. aasta Riigikogu valimisprogrammis on perepoliitika käsitlevas peatükis välja toodud mitmed perekondasid ja lapsi toetavad ettepanekud: pensionite tulumaksust vabastamine, abikaasade ühise tuludeklaratsiooni taastamine, noorte perede kinnisvaralaenude hüvitamine, lapsevanemate tulumaksu vähendamine, alates teise lapse saamisest laste kasvatamine tööstaaži hulka arvestamine. (EKRE, 2019)

Erakonna üldprogrammis on kirjeldatud lapsi kui "ühiskonna kallimat vara", mis on vajalik rahva taastootmiseks ja eesti kultuurilise elanikkonna ja omariikluse säilitamiseks. Perekond on ühiskonna sidususe ja väärtushoiakute kandja. Üldprogrammis kirjutatakse, et eelmainitud rahvastiku- ja perepoliitika meetmed on mõeldud tagamaks inimestele turvalise elu ning abimeetmete kompleks aitab tõsta iivet ja eestlaste osakaalu ühiskonnast. Perekonnapoliitikat iseloomustab traditsioonilisus, mida on nimetatud kristlikke väärtuste kaitsmiseks vajalik

tervikliku traditsioonilise perekonnamudeli kaitsmine, kuhu kuuluvad heteroseksuaalsed vanemad ja lapsed. Seetõttu on adopteerimisõigus vaid heteroseksuaalsetel vanematel, põhjendades seda "lapse võõrandumatu õigusega normaalsele elule". (EKRE, 2015)

Vanemahüvitise süsteemi iseloomustab laste- ja peretoetuste määrade tõstmine, sealhulgas väikeste lastega noorperede, sünnitusjärgselt last kodus hooldavad vanemate, lapserikaste perede ja üksikvanemate toetused. Teisteks programmi seisukohaks on lapsega kodus oldud aja tööstaaži hulka arvestamine, et väärtustada laste kasvatamist ja parandada seeläbi lapsehoolduspuhkusel olevate vanemate sotsiaaltagatiste süsteemi ja võimalusi töö- ja pereelu ühildamiseks (EKRE, 2015). Tutvustatakse regressiivne astmeline tulumaks lastega peredele, mida vähendatakse arvestades iga kasvatatava lapse pealt veerandi võrra. Samuti sisaldab programm ettepanekuid haridust omandavatele lastega peredele soodustuste tegemiseks ja abiellumistoetust täisväärtuslike eesti perekondade arvu suurendamiseks. Samuti mainitakse programmis riikliku seadusandluse ja krediidisüsteemi loomist, mis võimaldab kodulaenu soodustust iga lapse sünniga 25% (EKRE, 2015). Samuti on mainitud täiendavate lasteaiakohtade rajamist ja lapse kodus kasvatamise puhul osa lasteaiaga pearahast perele välja maksmist laste hoiuks. Samuti on programmis kirjutatud läbimõeldud perekonnaõpetuse rakendamist üldhariduskoolis ning vanemate koolituse parandamist. Lisaks tasuta abieluelse nõustamise ning abielukriisi nõustamise laiaulatuslikku juurutamist. (EKRE, 2015)

EKRE-l on selles valdkonnas mõned sarnasused eelnevalt tutvustatud Euroopa riikide paremääruslike erakondadega. Esiteks on nii EKRE-l nagu ka teistel mainitud erakondadel perepoliitika peamiseks eesmärgiks rahvuse ja kultuurilise identiteedi püsijäämine. Peresid on käsitletud ühiskonda ja rahvust edasikandva struktuurina. Selline retoorika esineb ka teistes erakondades, kus on perekonda käsitletakse kui rahvuslikku nähtust. Teiseks sarnasuseks võib pidada asjaolu, et erakonna retoorikas on välja toodud täisväärtusliku pere mudel, mis koosneb kahest eesti rahvusest heteroseksuaalsest lapsevanemast ja lastest. Poliitikad on keskendunud eelkõige eesti perekonna toetamisele. Analüüsides teisi riike oli näha, et paremääruslike erakondade naisvalijaid kõnetab tihti peale poliitika, mis seab ühed ühiskonna liikmed teistest rahvusliku päritolu järgi kõrgemale, tekitades neile tunde, et võrreldes teiste alternatiividega hoolitsetakse just nende, mitte vähemusrahvuste, sisserändajate, seksuaalvähemuste ning teiste

ühiskonnagruppide eest. Kolmandaks sarnasuseks teistele erakondadele on üldprogrammis välja toodud traditsiooniliste väärtuste edasi viimine ja traditsiooniliste perekondade toetamine. Samuti ka kristlikke väärtuste edasikandmine ja kodanike kasvatamine lastevanemateks ja abielu tähtsustamine. Retoorikas ilmneb teistele erakondade sarnane suhtumine naistesse ja nende rolli ühiskonnas. Esikohale seatakse naiste roll eelkõige emadena ning halvustatakse teisi valikuid teinud inimesi. Seeläbi edendatakse traditsioonilisi soorolle, mida samuti nimetatakse terve ja jätkusuutlikku ühiskonna toimimise alustalaks.

Traditsiooniliselt vasakpoolne sotsiaalgarantiide süsteem, mis on segatud rahvusliku retoorikaga, on Poolas, Ungaris ja Saksamaal osutunud naiste seas väga populaarseks. Traditsioonilisi väärtusi kandvale naisvalijale on need poliitikad osutunud sobivamaks, sest puuduvad teised alternatiivid, mis lubavad ühest küljest tugevat riigipoolset toetust ja teiseks lubavad seda ainult ühele valijate grupile. Fookus rahvuse püsijäämisele ja naiste praktiliste vajaduste kõnetamine vastandudes identiteedipoliitikele ja inimese kui indiviidi huvide esindamisele on toonud mitmele Euroopa paremäärmslikule ja parempopulistlikule erakonnale edu. Arvestades, et sotsiaalmajanduslik toimetulek on EKRE valijale oluliseks valimiskäitumist mõjutavaks teguriks, võib järeldada, et ka Eestis on need poliitikad ja ettepanekud aidanud võita naiste häält. Siinjuures tehtud järeldusse tuleb suhtuda ettevaatlikult, sest ei saa antud analüüsi põhjal väita, et need poliitikad on üks kõige olulistematest teguritest, mis naiste valimiskäitumist Eestis kujundavad.

3.4 Progressiivsete väärtuste tagasilöökk

Toetudes Euroopa riikides tehtud analüüsile selgub, et populistlike paremäärmslike erakondade populaarsus on seletatav ka progressiivsete muutuste tagasilöögina. Liberaalsete väärtuste ja mitmekultuurilisuse ideede levikuga on kaasnenud osade valijate toetus paremäärmslikele populistlikele erakondadele. Nende erakondade toetajad on üldjuhul euroskeptilised, sotsiaalselt konservatiivsed ja mitmekultuursuse vastased. Sama ilmneb vaadates EKRE toetust. Seetõttu tuginedes *anti-establishment* retoorikale on paremäärmslikud ja populistlikud erakonnad kõnetanud valijaid, kellele on omased konservatiivsed väärtused. Analüüsist selgus, et naised omavad tihti konservatiivsemaid vaateid seksuaalsele vabadusele ja seksuaalvähemuste

kodanikuõiguste levikule. Toetudes nendele väidetele analüüsib antud alapeatükk EKRE poliitilisi seisukohti ja nende toetust Eestis vaadates valimisprogramme, erakonna avalikke dokumente, meediaväljaannete artikleid ja teiste uudisteportaalide otsingutulemusi perioodil 2015-2019. EKRE valimisprogrammi iseloomustab traditsiooniliste väärtuste ja soorollide eest seismine. Erakonna meediaväljaannetes ja üldisest ajakirjandusest leidub näiteid sellest, kuidas on erakond kõnetanud konservatiivset valijat, vastandudes seeläbi peavoolu- ja võimul olevatele erakondadele.

2019. Aasta Riigikogu valimisprogrammi valimislubadusteks on EV põhiseaduse muutmine, et määratleda abielu mehe ja naise vahelise liiduna ning traditsiooniliste pereväärtuste eest seismine läbi kooseluseaduse tühistamise ja samasoolistele paaridele adopteerimise keelamise. (EKRE, 2019)

2016. aastal MTÜ Ühiskonnauuringute Instituudi tellimisel tehtud uuringust selgus, et 60 protsenti Eesti kodanikest on vastu geipaaride õigusele registreerida oma kooselu. Uuringust selgus, et vastupidiselt ühiskonnas üldlevinud arvamusele ei ole naised seksuaalvähemuste õiguste osas soosivamad. Homoseksuaalsete paaride lapsendamisõiguse vastu olid nii meestest kui naistest 77 protsenti. Vastumeelsus esineb eelkõige homoseksuaalsete paaride lapsendamise- ja kooselu registreerimise õiguste suhtes. Sama uuringu käigus selgus, et homoseksuaalsust kui nähtust ei aksepteeri 64 protsenti EKRE valijatest. (ERR, 12.05.2016)

EKRE on seisnud tugevalt kooseluseaduse vastu nõudes selle tühistamist. Kooseluseadusega kaasnenud protseduur on erakonna seisukohalt olnud ebaseaduslik ja rahvast lõhestav. Selle valguses on EKRE Riigikogu fraktsiooni esimees Martin Helme võtnud avaliku seisukoha kohtusüsteemi reformimise vajalikkusest. Erakond on olnud antud teema osas kõnekas ning teemat on kajastatud EKRE meediaväljaannetes, milles domineerib seisukoht, et kooseluseaduse Riigikohtu toetuse näol on tegemist võimude lahususe põhimõtte rikkumisega ja võimu haaramisega, mis tõestab kohtureformi vajalikkust (Uued Uudised, 19.04.2018). Samuti on antud poliitilise protsessi raames erakond end nimetanud ainukeseks traditsiooniliste pereväärtuste eest seisjaks. Üheks kuulsamaks juhtumiks on Martin Helme ähvardus kohtunike suunas, kelle otsuse tulemusena kanti Eesti rahvastikuregistrisse esimene samasooline abielupaar (Hindre, 2017). EKRE kooseluseaduse vastases retoorikas ilmneb mitmeid valitsus ja kohtute vastaseid

anti-establishment seisukohti. Erakonna vastuseisuga kaasnesid valitsust ja riiklike institutsioonide mustamine ja vandenõus süüdistamine, nimetades toimuvat kuulsaks saanud väljendiga "homopropaganda".

Erakonna seksuaalvähemuste vastane retoorika ei ilmne ainult kooselu seaduse küsimustes. Sarnaselt Poola ja Ungari paremäärmuslike erakondadega on seksuaalvähemuste küsimus paigutatud suuremasse ideoloogilisse raamistikku. Seksuaalvähemuste õiguste küsimust seostatakse läänelike progressiivsete väärtuste levikuga, millega kaasneb traditsiooniliste kultuuriliste väärtuste ja ühiskondlike normide kadumine ja ühiskondlik allakäik. Erakonna arvamusiidrite kirjutistes leidub kirjeldusi uusmarksismi levikust inimõiguste egiidi all. Feminism, seksuaalvähemuste õigused ja humanism on kirjeldatud kui Eesti ühiskonnale võõrad lääneliku propaganda eeskirjutused (Tõnisson, 2018).

Niinimetatut "homoaktivismi" on paigutatud marksistlikku konteksti võrreldes seda kommunismiaegse traditsiooniliste väärtuste kaitsjate sõnavabaduse piiramisega liberaalsete ideoloogiate levitamiseks (Poolamets, 2017).

Erakonna retoorikat ilmestab Konservatiivide Vaba Sõna väljaandes ilmunud erakonna esimehe Mart Helme arvamislugu, milles samastatakse sallivuspoliitikaid ja vihakõne vastast kampaniat nõukogudeaegse tsensuuriga. Helme võrdleb euroopalikke väärtuste propageerimist fanaatilise ideoloogia kultiveerimisega, mida iseloomustab Orwellilik uustotalitarism ning seab eeskujuks Fideszi ja PiS-i, mis on julgenud süsteemsele opressioonile vastu seista (Helme, 2016).

Ka feminism, sooline võrdõiguslikkus ja naistevastase vägivalda vastane võitlus on paigutatud erakonna seisukohtades sarnasesse paradigmasse. Feminismi ja sooneutraalsust käsitletakse inimvaenulike ideedena, mis eitavad objektiivset reaalsust, teedes liberaalset ideoloogiat ja eliidi huve ning lammutab traditsioonilise perekonna alustalasid. Taaskord on ideede levikut kirjeldatud uusmarksistlikku trendina (Uued Uudised, 13.08.2017). Ka Istanbuli Konventsiooni kriitika rajaneb väitele feministliku propaganda levitamisest. Martin Helmega tehtud intervjuust selgub, et erakond näeb Istanbuli konventsiooni radikaalse feministliku ideoloogia ajupesuna, mida üritatakse viia lasteaedadesse ja koolidesse. Eelkõige puudutab see diskrimineerimise vastaseid meetmeid, mille eesmärgiks on välja juurida nähtused, mis tuginevad naiste

alavääristamisele ning naiste ja meeste stereotüüpsetele rollidele, mille kaotamist nähakse negatiivselt. (Mallene, 2016)

Eelnevalt analüüsitud Euroopa riikides, on võrreldavalt retoorikas kasutatud mõistet soolisuse ideoloogia ehk *gender ideology*, mis kannab endas negatiivset konnotatsiooni liberaalsetest väärtustest ja mis raamistatakse riigile võõra ideoloogilise propagandana. Siinkohal leidub erakondades mõningaid sarnasusi. Eestis on seoses kooseluseaduse olukorraga esile kerkinud ka mujal Euroopas ringlev käsitlus kodanikest, kes on mures ühiskonna „moraalse allakäigu" pärast. Liikumine rajaneb eestluse kui üherahvuselise projekti identiteedipoliitikale. Selles projektis on homogeenne „meie“ (üks riik, üks rahvus, üks keel). Selle kollektiivi raamistamine põhineb tõrjumisel ja vastandamisel (Blum jt., 2015). Ennast perekonnaväärtuste kaitsjateks nimetav erakond kujutab end „mures kodanikena", viidates kristlikele väärtustele, ühendades etnorahvusluse mõiste usuga. Nad mobiliseerivad inimesi kujuteldava ähvardava vaenlase ja sissetungija vastu, olgu selleks siis kas pagulane, gei, Brüsseli „vandenõu“ või kõik eelmainitud koos (Blum jt., 2015). EKRE seostab liberaalsete väärtuste levikut - traditsiooniliste soorollide lõhkumine, seksuaalvähemuste õigused, naiste õigused, mitmekultuurilisus - uusmarksistlikku või uustotalitaristlikku ideoloogilise ajupesuna, mida kujutatakse sarnaselt läänest tulnud võõra propagandana, mis teenib võimul oleva eliidi huve, vastandudes sellega peavoolu erakondadele.

KOKKUVÕTE JA JÄRELDUSED

Andus töö avab, millised on paremäärmuslike erakondade naistele enim olulised poliitika ning millised retoorilisi võtteid on need erakonnad naiste hääle saamisel kasutanud. Traditsiooniliselt peetakse paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondi meeste erakondadeks. Seda põhjusel, et naiste kuvand on üldjuhul sallivam ning rolli mängib ka asjaolu, et erakondade käsitus naiste õigustest, soorollidest ja ühiskondlikust olulisusest vastandub liberaalsetele normidele.

Paremäärmuslikud erakonnad on end kujutanud alternatiivina teistele. Siinkohal on oluline uurida, millistes aspektides peale ideoloogia paremäärmuslik liikumine naisi kõnetab ja millised on need läbikukkumised ja puudujäägid, mida naised näevad peavoolu erakondade tegevuses, mis panevad neid valima ja liituma paremäärmuslike ja parempopulistlike liikumistega.

Vaadeldes paremäärmuslike erakondade toetust Euroopa riikides on oluliseks teguriks valijate ideoloogiline sättumus kui ka valijate tugev võõrandumine poliitilisest eliidist. Euroopa paremäärmuslike ja populistlike erakondade üheks kandvaks sarnasuseks on *anti-establishment* retoorika ja enesemääratlemine uue usaldusväärse alternatiivina euroskeptilistele valijatele.

Parempopulistlike ja paremäärmuslike erakondade *anti-establishment* retoorika kõnetab neid valijaid, kes on pettunud traditsioonilises erakondades. Kuigi üldiselt on naisi paremäärmuslike ja parempopulistlike erakondade valijate seas ikkagi vähem, on see vahe üleeuroopaliselt taandumas. Paremäärmuslikud ja populistlikud erakonnad üle Euroopa tutvustavad end perekonna õiguste ja naiste õiguste kaitsjatena pigem immigratsiooni vastases kontekstis.

Traditsioonilised naiste õigustega ja heaoluga seonduvad probleemid tembeldatakse osaks feministlikust propagandast ja kritiseeritakse riigi sekkumist inimeste perekonnaellu lääneliku propaganda levitamise egiidi all. Traditsiooniliselt on arvatud, et naised suhtuvad sisserändesse ja immigratsiooni positiivsemalt kui mehed. Ilmneb, rändekriisi tagajärjel, on need seisukohad muutunud sarnasemaks. Paremäärmuslike populistlike erakondade naissoost valijaid iseloomustab nende suhtumine teistesse inimestesse ja erinevustesse. Naisvalijale oluliseks küsimuseks rändekriisi puhkemisest saati domineerib islami vastane retoorika, mis rajaneb naiste õiguste ja islami vastandamisel.

Parempopulistlikud erakonnad saavad naiste häält lubades tugevdada sotsiaalhoolekande süsteeme. Tulenevalt demograafilistest muutustest ja immigratsioonivastasusest seatakse perekonnapoliitika tähtsaks kohale. Naiste tööhõive poliitika üle Euroopa on keskendunud peamiselt identiteedipoliitikale ja feministlikud poliitika on ellu viidud liberaalse majanduspoliitika raames ning hüljanud põhiküsimused sotsiaalse turvatunde ja võrdsuse puudumise põhjustest samas kui parempopulistid pakuvad alternatiivina meetmeid, mis tegelevad naiste praktiliste vajadustega.

Paremäärmsluse tõusu Euroopas näha progressiivsete väärtuste leviku tagasilöögina, sest see vastandub peavoolu erakondade seisukohtadele ja tegevusele. Paremäärmslike erakondade edu põhjuse taga peitub immigratsioonivane retoorika, mis seotakse nii rahvuse ja selle väärtuste püsima jäämisega, turvalisusega kui ka eelmainitud sotsiaalmajandusliku heaoluga. Liberaalsete väärtuste levikuga ja mitmekultuurilisusega on kaasnenud osade valijate toetus parempoolsete populistlikele erakondadele. Nende erakondade toetajad on üldjuhul euroskeptilised ja sotsiaalselt konservatiivsed. Vastupidiselt üldlevinud arusaamale omavad naised võrdseid või kohati konservatiivsemaid vaateid seksuaalsele vabadusele ja seksuaalvähemuste kodaniku õiguste levikule. Ühiseks üle Euroopaliseks paremäärmsliku retoorika tunnuseks on vastasseis Euroopa Liidule ja teistele rahvusvahelistele organisatsioonidele ja progressiivsetele väärtustele, nagu feminism, sooline võrdõiguslikkus, seksuaalvähemuste õigused, multikulturalism, nimetades neid ühise nimetajana *gender ideology*.

Analüüsid naiste toetust EKRE-le on töös lähtunud eelmainitud järeldustest, mis Euroopa paremäärmslike ja parempopulistlike erakondi ühendavad. EKRE poliitiline diskursus sarnaneb teistele Euroopa paremäärmslikele erakondadele keskendudes euroskeptilisusele, immigratsiooni vastastele poliitikatele ja traditsioonilistele perekonnaväärtustele, soorollide ja tõekspidamiste sidumisega sotsiaalhoolekande meetmetega. Naisi on erakonna toetajate seas sarnaselt vähem kui mehi, kuid suurusjärk ei ole üldist toetust vaadates ebaoluline. EKRE valijate valimiskäitumisele avaldavad suuremat mõju negatiivsed ja pettunud hoiakud poliitikute suhtes ning sellest tulenevalt on üheks EKRE kõige olulisemaks valimiskäitumist mõjutavaks teguriks nende *anti-establishment* ja uue poliitilise jõu kuvand. EKRE vastandumine meediale ja

poliitkorreksusele, natsionalistlikud ja konservatiivsed vaated ja agressiivne avalik diskursus köidab valijaid.

Maailmavaade mängib valimiseelistuse kujunemisest olulist rolli. Valija sotsiaalne konservatiivsus tõstab tõenäosust, et valitakse EKRE. Vaadates erakonna rõhuasetust perekonnapoliitikatele ja vaateid kooseluseadusele, naiste õigustele, multikultuursusele, on loogiline, et konservatiivsed valijad samastuvad EKRE retoorikaga. Sarnaselt teiste Euroopa riikidega seostatakse EKRE retoorikas tihti pagulasi, islami usku ja immigratsiooni naistevastase vägivallega ja naiste õiguste piiramisega, aga see seisukoht ei ole EKRE retoorikas sama tihti esinev kui teistes käsitletud Euroopa riikides. Küll aga on pagulasküsimust käsitletud rahvusliku identiteedi säilimise kontekstis, mis on naisvalijale võrdselt oluline arvestades Eesti naiste meelestatust sisserändajate suhtes.

Traditsiooniliselt vasakpoolne sotsiaalsete garantiide süsteem, mis on segatud rahvusliku retoorikaga, on mujal Euroopas osutunud naiste seas väga populaarseks. Traditsioonilisi väärtusi kandvale valijale on need poliitikad osutunud sobivamaks, sest puuduvad teised alternatiivid, mis lubavad ühest küljest tugevat riigipoolset toetust ja teiseks lubavad seda ainult ühele valijate grupile. Fookus rahvuse püsijäämisele ja naiste praktiliste vajaduste kõnetamine vastandudes identiteedipoliitikatele ja inimese kui indiviidi huvide esindamisele on toonud mitmele Euroopa paremäärmuslikule ja parempopulistlikule erakonnale edu. Arvestades, et sotsiaalmajanduslik toimetulek on EKRE valijale oluliseks valimiskäitumist mõjutavaks teguriks, võib järeldada, et ka Eestis on need poliitikad ja ettepanekud aidanud võita naiste hääli. Võrreldes EKRE poliitikaide, ideoloogilist retoorikat ja kommunikatsiooni leidub sarnasusi teiste Euroopa riikidega. Küll aga ei saa teha ammendavaid järeldusi Eesti kontekstis, et need erakonnapoolsed võtted on sama kaalukad naiste valimiseelistuste kujundamisel. Võrreldes Euroopa ja Eesti konteksti on võimalik tõmmata paralleele, aga sarnaseid järeldusi, näiteks sotsiaal- ja perepoliitikate olulisuse kohta valimiskäitumise mõjutamisel teha ei saa. Eesti kontekstis ei saa sarnaselt teha järeldusi, et naised kõnetab eelkõige EKRE perepoliitikate keskendumine naiste praktiliste lahendamisele. Saab ainult järeldada, tuginedes EKRE valija ideoloogilisele tausta kirjeldusele, et nende poliitikate rahvuslikkus, traditsionaalsus ja ühe valijate grupi eelistamine kõnetab valijat.

Eelnevalt analüüsitud Euroopa riikides on võrreldavalt retoorikas kasutatud mõistet *gender ideology*, mis kannab endas negatiivset konnotatsiooni liberaalsetest ja progressiivsetest väärtustest ja mis raamistatakse riigile võõra ideoloogilise propagandana. Siinkohal võib leida EKRE ja teiste Euroopa paremäärmuslike ja populistlike erakondade retoorikas mõningaid sarnasusi. Eestis esineb seoses kooseluseadusega ka mujal Euroopas ringlev käsitlus erakonnast ja kodanikest, kes on mures ühiskonna moraalse allakäigu ja eestluse püsimajäämise pärast. EKRE nimetab ennast traditsiooniliste perekonnaväärtuste kaitsjaks, mobiliseerides inimesi nende liberaalsete väärtuste ja nendega kaasnevate nähtuste vastu. EKRE seostab liberaalsete väärtuste levikut - traditsiooniliste soorollide lõhkumine, seksuaalvähemuste õigused, naiste õigused, mitmekultuurilisus - uusmarksistlikku või uustotalitaristlikku ideoloogilise ajupesuga, mida kujutatakse sarnaselt läänest tulnud võõra propagandana, mis teenib võimul oleva eliidi huve, vastandudes sellega peavoolu erakondadele ja kõnetades sarnaselt nii naisvalijaid, sest neile on ideoloogiline retoorika sarnaselt oluline. Kuigi EKRE ja teiste käsitletud Euroopa riikide retoorilistes võtetes, poliitikates ja ideoloogias on sarnasusi, ei ole võimalik selle uuringu põhjal järeldada täpselt, et need tegurid mängivad kõige olulisemat rolli naisvalijate valimiskäitumise kujundamisel. Võib väita, et tegu on ilmtingimata oluliste teguritega valijate jaoks, kelle maailmavaade ühtib erakonna omaga. Edasisi uurimuslike perspektiive on siinkohal mitmeid. Selleks, et oleks võimalik teha ammendavad järeldusi EKRE naisvalijatele oluliste küsimuste kohta, tuleb EKRE valijate profiilide analüüsil teha sooliselt segregeeritud uurimus, milles kajastatakse nii valijate sotsiaalmajandusliku profiili ja ideoloogiliselt olulisi küsimusi ja väärtusi.

KASUTATUD ALLIKAD

Bušťiková, L. (2018). The Radical Right in Eastern Europe. Jens Rydgren (Ed.), *The Oxford Handbook of the Radical Right* (pt. 28). Oxford: Oxford University Press

Arzheimer, K. (2018). Explaining Electoral Support for the Radical Right. Jens Rydgren (Ed.), *Oxford Handbook of the Radical Right* (pt. 8). Oxford: Oxford University Press

Auga U. E. *Exchange of views of the Committee on Women's Rights and Gender Equality on Gender Studies in Hungary*. 08. november 2018, Brüssel Veebilehel: <http://bit.ly/2WNcHjK>

Cutts, D., Goodwin, M., Raines, T. (2017). What Do Europeans Think About Muslim Immigration?. Chatham House. Vaadatud 02.04.2019. Veebilehel: <http://bit.ly/2vUJoA4>

Europe and nationalism: A country-by-country guide. (29. aprill 2019). *BBC News*, võrgulehel: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>

Erakondade toetus aastast 2018 praeguseni. (Aprill 2019). *Eesti Rahvusringhääling*, võrgulehel: <https://www.err.ee/k/reitingud> (07.05.2019)

Eesti kodanikud peavad pagulasteemat probleemiks number üks. (2016, 18. veebruar). *Eesti Rahvusringhääling*, võrgulehel: <http://bit.ly/2vUa2t3> (vaadatud 10.05.2019)

EKRE. (2019). EKRE programm 2019. aasta riigikogu valimisteks, võrgulehel <http://bit.ly/2JAWuup> (11.05.2018)

EKRE. (2015). Konservatiivne programm, võrgulehel: <http://bit.ly/2JELzjd> (11.05.2018)

EKRE Haridus- ja kultuuritomkond. (2018). Islamipropaganda tegemine Eesti koolides on lubamatu, islama ei kuulu Euroopasse. EKRE kodulehekül, võrgulehel <http://bit.ly/2Vnx0D9> (10.05.2019)

EKRE poliitik: Haapsalu pagulane võis tahta oma naise elusalt süüdata. (2016, 17. dets). *Delfi*, võrgulehel <http://bit.ly/30kvV2m> (08.05.2019)

Gutsche, E., Glaser, E., Grzebalska, W., Hellwig, M., Jungar, A., Klein, B., . . . Zacharenko, . (2018). *Triumph of the Women? The Female Face of the Populist Far Right in Europe* (E.Gutsche, Ed.). Berliin: Friedrich-Ebert-Stiftung Forum Politik und Gesellschaft.

Grzebalska, W., Kováts, E. (18.12.2018). *Beyond the anti-women backlash: How we can understand women's support for the right in Poland and Hungary*. International Politics and Society Journal. Võrgulehel: <http://bit.ly/2W1DDzf>

Helme, Martin. (2016, 31 juuli). Naiste kaitsmiseks pole vaja konventsiooni, vaid reaalseid tegusid. *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk. 8. Võrgulehel <http://bit.ly/2WNbOrP> (07.05.2019)

Helme, Mart. (2016, 3. november). Kas sellist Euroopat me tahtsimegi. *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk 4. Võrgulehel <http://bit.ly/2E7R9XR> (12.05.2019)

Helme: naine ei tohi karjääri tehes ohverdada oma fertiilset iga. (2018, 15.mai). *Eesti Rahvusringhääling*, võrgulehel <http://bit.ly/2E9TfGW> (08.05.2019)

Hindre, M. (2017, 23. märts) Pikamäe ja Kaljulaid peavad Helme ähvardust kohtunike suunas lubamatuks. *ERR*, võrgulehel <http://bit.ly/2JzrPgW> (11.05.2018)

Le Pen, M. (13. jaanuar 2016). *Un référendum pour sortir de la crise migratoire*. L'Opinion, võrgulehel: <http://bit.ly/2E5HJw9> vaadatud 02.04.2019

Mallene, L. (2016, 17. mai). Martin Helme: Istanbuli konventsiooni ainus efekt on see, et lasteaias õpetatakse poisse kleiti kandma. *Eesti Päevaleht*, võrgulehel <http://bit.ly/2LGi3wt> (09.05.2019)

Manifest for Germany: The Political Programme of the Alternative for Germany. (2017). Alternative für Deutschland, veebilehel: <http://bit.ly/2JCu6bh>

Martin Helme: sooneutraalsus ja feminism on inimvihkajalikud ideoloogiad. (2017, 13. aug). *Uued Uudised*, võrgulehel <http://bit.ly/30dGODE> (08.05.2019)

M., Blum, A., Brustier, G., Ďurinová, P., Félix, A., Grzebalska, W., Kováts, E., Pető, A., Põim, M. (2015). *Konservatiivsete ja paremäärmuslike parteide seisukohad ja roll Euroopa anti-gender-liikumistes. Gender kui sümboolne liim*. Kováts, E., Põim, M. (Eds.) FEPS & Friedrich Ebert-Stiftung, võrgulehel <http://bit.ly/2Hk7R7p> (13.05.2019)

- Meeletu suvi ühe EKRE haridustoimkonna liikme pilgu läbi – külaskäik islami kultuurikeskusesse. (2018, 27. august). *Uued Uudised*, vörgulehel: <http://bit.ly/2VD1QMT> (07.05.2019)
- Naisesüütajast süürlane jäi lõplikult süüdi — aga kas me teeme sellest laiemaid järeldusi? (2018, 15. märts). *Uued Uudised*, vörgulehel <http://bit.ly/2Jhdt5N> (11.05.2019)
- Niels Spierings & Andrej Zaslove (2015) Gendering the vote for populist radical-right parties, *Patterns of Prejudice*, 49:1-2, 135-162, DOI: 10.1080/0031322X.2015.1024404
- Nonna Mayer; From Jean-Marie to Marine Le Pen: Electoral Change on the Far Right, *Parliamentary Affairs*, Volume 66, Issue 1, 1 January 2013, Pages 160–178, <https://doi.org/10.1093/pa/gss071>
- Riigikogu 2015. aasta valimiste kodulehekül, vörgulehel <http://bit.ly/2PYzvL5> (08.05.2019)
- Riigikogu 2019. aasta valimiste kodulehekül, vörgulehel <http://bit.ly/2Q4EzgP> (08.05.2019)
- Riigikohtu heakskiit kooseluseadusele tõestab kohtureformi vajalikkust. (2018, 19. aprill). *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk. 2. Vörgulehel <http://bit.ly/2Vzyyip> (12.05.2019)
- Siim Trumm (2018) *The 'new' wave of populist right-wing parties in Central and Eastern Europe: Explaining electoral support for the Conservative People's Party of Estonia Representation*, 54:4, 331-347, vörgulehel: <https://doi.org/10.1080/00344893.2018.1539028>
- Timbro Authoritarian Populism Index 2019. (veebbruar 2019), veebilehel <https://populismindex.com/report> (05.05.2019)
- Tõnisson, R. (2018, 19. aprill). Lugu "lollist sünnituspropagandast". *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk. 5. Vörgulehel: <http://bit.ly/2Vzyyip> (11.05.2019)
- Tõnisson, R. (2018, 16. juuni) Pehmoks maskeeritud kurjus. *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk. 14. Vörgulehel <http://bit.ly/2VD0x0r> (12.05.2019)
- Uuring: enamik Eesti elanikest ei toeta samasoolistele paaridele võrdsete õiguste andmist. (2016, 22. veebruar). *ERR*, vörgulehel <http://bit.ly/2E69WDC> (12.05.2019)
- Võitlesime pagulaste arvu 2000lt 150le. (2015, 2. august). *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk. 1-2. Vörgulehel: <http://bit.ly/2Hg3n2K> (08.05.2019)

Phyllis L. F. Rippeyoung. (2007). When Women are Right: The Influence of Gender, Work and Values on European Far-Right Party Support, *International Feminist Journal of Politics*, 9:3, 379-397. Võrgulehel <http://bit.ly/2VhDTpz> (05.05.2019)

Ponce, A. (2017). Gender and Anti-immigrant Attitudes in Europe. *Socius*. Võrgulehel, <http://bit.ly/2WLXwaU> (05.05.2019)

Poolamets, A. (2017, 8. aprill) Homoaktivismi karuteene. *Konservatiivide Vaba Sõna*, lk. 16. Võrgulehel: <http://bit.ly/2vWbECp> (12.05.2019)